

סימן ג

שתי תקופות בימות המשיח

המשיח לא יבטל "דבר ממנהגו של עולם כו' אלא עולם כמנהגו נוהג" ממה שאמרו בתורת כהנים¹¹ עה"פ¹² "ועץ השדה יתן פריו" — "ומנין שאף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות, ת"ל ועץ השדה יתן פריו"; ועד"ז איתא בסוף מסכת כתובות; "אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות, שנאמר¹³: כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם", שזהו איפוא ענין של ביטול מנהגו של עולם¹⁴.

ב. לכאורה הי' אפשר לומר*¹⁴, שלדעת הרמב"ם,

א. בפרק הסיום דהלכות מלכים כתב הרמב"ם¹: אל יעלה² על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהי' שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג³, וזה שנאמר בישעיה'⁴ וגר זאב כו' משל וחייה כו' שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם⁵ המשולים כזאב ונמר, שנאמר⁶ זאב כו' ויחזרו כולם לדעת האמת, ולא יגזלו ולא ישחית, אלא יאכלו דבר המותר כו' שנאמר וארי'⁷ כו' וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר הי' משל ומה ענין רמזו בהן.

ואח"כ ממשין הרמב"ם⁸: "אמרו חכמים⁹ אין בין כו", וכדלקמן ס"ח.

ולכאורה יש סתירה לדעת הרמב"ם הנ"ל¹⁰ שבימות

לקמן ס"ז).

(11) הובא בפרש"י עה"פ.

(12) כו, ד.

(13) יואל ב, כב.

(14) ולהעיר דהחילוק בין שני סוגי אילנות אלו, עץ מאכל ואילני סרק, הוא גם בהלכה (וראה גם לקמן הערה 25): בעץ מאכל נאמר (שופטים כ, יט) "לא תשחית את עצה", רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית וכת" (שם, כ), משא"כ אילני מאכל (ב"ק צא, טע"ב. רמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"ח-ט)*. * (14) ודוחק גדול לומר שהרמב"ם ס"ל שהמאמר בתו"כ והמ"ד בגמ' סוף כתובות הוא דלא כשמואל דאין בין עוה"ז לימיה"מ אלא כו' (שהרמב"ם פסק כוותי' - ראה לקמן ס"ח)*. וכדמוכח גם מזה שבפיה"מ (שהובא לקמן הערה 77) מסביר מר"ל ודעת החכם דארץ ישראל תוציא גלוסקאות, ולא כתב שהוא דלא כשמואל (וכדעת חכמים בשבת סג, א).

(* ואין להקשות ע"פ הנ"ל בפנים): מכיון שאילני מאכל אסור לקצוץ אפילו בחורף, שאז אין עושהו פירות, כיון שבקיי עושהו - למה מותר לקצוץ אילני סרק בזה"ז, הרי אע"פ שעכשיו אילני סרק הם) יטענו פירות לעת"ל?

כי התורה בעצמה חילקה בזה, ואמרה "עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא אותו תשחית גוי", דהיינו שהאיסור הוא לקצוץ אילן שהוא (עתה) בסוג "עץ מאכל" (ואילן שהוא בסוג זה - גם בחורף אסור לקצוץ). אבל אילן שאינו בסוג זה, שהוא אילן סרק, אע"פ שלעת"ל יטענו פירות - אינו בכלל האיסור (ובפרט ע"פ דלקמן בפנים סעיף ו', דזה שלעת"ל יטענו פירות הוא חידוש בהאילנות).

(* ובפרט דבעל המאמר בכתובות הוא רב.

פיענוחים למראי מקומות

לשון המקרא המבואר .. שאלו משלים כמו שפירשנו. ואפשר שיאמר גם כן כי כשירבה הישוב ותשמך הארץ ימעט נזק בעלי חיים בהתקרב קצתם.

הערה 14: נבא קמא [דף צ"א, טע"ב]: תניא נמי הכי: רק עץ אשר תדע - זה אילן מאכל, כי לא עץ מאכל הוא - זה אילן סרק; וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר - מה תלמוד לומר: כי לא עץ מאכל? להקדים סרק למאכל.

רמב"ם הלכות מלכים פ"ו ה"ח-ט: אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה .. שנאמר: לא תשחית את עצה; וכל הקוצץ לוקה .. כל אילן סרק מותר לקוץ אותו ואפילו אינו צריך לו.

(1) פי"ב ה"א.

(2) ראה בפ"י ואם יעלה על הדעת - ברמב"ם רפ"א (הדרן לרמב"ם) קה"ת, ברוקלין, י"א ניסן תשמ"ה (ס"ט).

(3) וכ"ה בהל' תשובה פ"ט בסופו ("כמנהגו הולך"). פיה"מ סנהדרין - הובא לקמן הערה 77.

(4) י"א, ו.

- מה שהקשה הרמב"ם ממה שנאמר בישעיה' - ולא הקשה ממש"נ בתורה (בחוקותי כו, ו) "והשבתי חי' רעה" (וכהשגת הראב"ד, הובא לקמן בפנים ס"ג) - כי פסוק זה אפשר לפרשו כהרמב"ן עה"פ (וראה אגרת תחיית המתים להרמב"ם) "שלא יבואו חיות רעות בארצכם כי בהיות השובע וברכות הטובה והיות הערים מלאות אדם לא תבואנה חיות בישוב". ולפ"ז אינו ביטול מנהגו של עולם ואין צריך לדחוק בכתוב שנאמר דרך משל. וראה לקמן בפנים סעיף ג.

(5) שינוי הצענזאר וצ"ל "גויים" או "אומות העולם".

(6) ירמ' ה, ו.

(7) ישע' שם, ז.

(8) ישע' ב, ו. וכ"ה במקומות שבהערה 3.

(9) ברכות לז, ב. וש"נ.

(10) וראה דברי הרמב"ם עצמו בזה (אגרת תח"מ"מ שלו אות ו' (הובא

הערה 2: הדרן על הרמב"ם יט כסלו תשמ"ה ס"ט: ...ועפ"ז יובן גם דיוק

לשונו של הרמב"ם: "ואם יעלה על הדעת כו" - כי ידיעה זו "שהוא אינו מצוי" היא קא סלקא דעתך דידיעה (במדריגה) נעלית יותר מהידיעה (שכתב לפני זה בהלכה א) "שיש שם מצוי ראשון". ולכן מדייק "ואם יעלה על הדעת כו" - (וראה שם בארוכה).

הערה 3: וכ"ה בהל' תשובה פ"ט בסופו: אבל ימות המשיח הוא העולם

הזה ועולם כמנהגו הולך אלא שהמלכות תחזור לישראל. וכבר אמרו חכמים הראשונים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד.

הערה 4: וראה אגרת תחיית המתים להרמב"ם: וכבר בארנו במורה הנבוכים

חידושים וביאורים בהל' מלכים (פי"א-פי"ב)

הארץ יכולה ועץ השדה יתן פירות] "לא כדרך שהי' עושה עכשיו אלא כדרך שעושה בימי אדה"ר כו' נזרעת ועושה פירות בן יומה כו' נטוע ועושה פירות בן יומה כו' העץ נאכל", והיינו שהברכה היא כפשוטה בגשמיות ממש*²⁰.

ועד"ז בכתובות בא המאמר בהמשך²¹ לכמה מאמרים²² שבהכרח מתפרשים כפשוטם, ולדוגמא²³: "ר' חנינא מתקן מתקלי' כו' קטיגוריא בת"ח כו'", וכיון שכן, מסתבר שגם מאמר זה (עתידין כל אילני סרק כו') הוא כפשוטו²⁴.

יוס" (בלי הדגשה "כדרך שעושה בימי אדה"ר"), אין מוכרח שהוא כפשוטו. וראה לקמן הערה 77.

21) ראה תוס' כתובות קיב, ב ד"ה עתידין: לפי שרוצה לסיים בדבר טוב נקט לה הכא. אבל ע"פ הירוע שגם כשמו"ל בא כדי לסיים בטוב וכיו"ב ישנה שייכות ביניהם - מסתבר לומר, שעכ"פ שווים הם בזה שכולם פירושים כפשוטם. וראה לעיל בגמ' שם קיא, ב "דאירי בהני מילי" (ל' התוס' שם). וראה הערה 24.

22) שם קיב, א.

23) שם, סע"א ואילך.

24) וגם (במאמר זה עצמו) - הרי מביא ראי' מהכתוב "עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם" שמדובר בפשטות ע"ד גידול הפירות. משא"כ לפני"ז בכתובות שם (קיא, ב) "אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו מוציא משוי שתי אתונות", שלמדין מהכתוב (ויחי מט, יא) "ולשורקה בני אתונות", שאי"ז "פשט" דקרא". וראה המשך הגמ' שם.

גם מאמרי חז"ל הנ"ל הם "משל וחידה", ולדוגמא¹⁵:

עץ מאכל מורה (כמחז"ל¹⁶) על תלמידי חכמים, ואילני סרק אלו עמי הארץ; ולעת"ל גם אילני סרק — עמי הארץ — יתנו פירות, כלומר שיהיו לתלמידי חכמים¹⁷ (או פירוש אחר כיו"ב¹⁸).

אבל אי אפשר לומר כן, כי ננוסף לכך שבכלל קשה לומר¹⁹ על דברי תנאים ואמוראים (משא"כ דברי הנביאים) שאינם אלא משל, הרי בנדו"ד קשה ביותר, [שכן]

מאמר הנ"ל בתו"כ בא בהמשך לכמה ברכות שתוכנם דוקא ברכות גשמייות, כולל גם הברכה שבפסוק²⁰ "ונתנה

15) ראה עד"ז בענף יוסף לע"י כתובות שם. ולהעיר גם מעיין יעקב שם.

16) ראה תענית ז, א.

17) ראה רמב"ם סוף הל' מלכים.

18) ע"פ מרז"ל סוטה (מו, סע"א. וראה ב"ר פ"ל, ו. ועוד. וראה לקו"ש ח"ד ע' 1114 ואילך) "מאי פירות .. מצות - שגם אלו שבזה"ז הם רק בסוג ד"מלאים מצות כדומן" (ברכות נו, א. וש"נ), לעת"ל יעשו הרבה מצות ומע"ט.

19) אבל ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ב (וראב"ד שם). פיה"מ שבהערה 77.

20) בחוקותיו כו, ד.

*20) משא"כ במחז"ל שבת (ל, ב) "עתידיים אילנות שמוציאין פירות בכל

פיענוחים למראי מקומות

הן פירותיו של צדיק מצות ומעשים טובים.

וראה לקו"ש ח"ד ע' 1114 ואילך: ראה במילואים.

הערה 19: ראה רמב"ם הלכות תשובה פ"ח ה"ב: העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד .. כך אמרו חכמים הראשונים: העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה .. אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונתנין מזיו השכינה: הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתיה. וזה שאמרו **צדיקין יושבין** - חידה אמרו, כלומר הצדיקים מצויין שם בלא עמל ובלא יגיעה; וכן זה שאמרו **עטרותיהם בראשיהם** כלומר דעה שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהן והיא העטרה שלהן כענין שאמר שלמה: בעטרה שעטרה לו אמו.

וראב"ד שם: א"א דברי האיש הזה בעיני קרובים למי שאומר אין תחיית המתים לגופות אלא לנשמות בלבד. וחיי ראשי לא היה דעת חז"ל על זה שהרי אמרו בכתובות (קיא, ב): עתידין צדיקין שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחטה כו'. וכן אמרו (סנהדרין צב, א) שלא ישבו הצדיקים לעפר אלא עומדין בגוייתן .. וכל אלה מוכיחין כי בגוייתן הן עומדין חיים .. ויהיו העטרות כמשמען וכפשוטן ולא יהיה משל.

הערה 24: וראה המשך הגמרא שם: ולשורקה בני אתונות אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו מוציא משוי שתי אתונות. ושמה תאמר: אין בו יין תלמוד לומר: כבס ביין לבושו. ושמה תאמר: אינו אדום! תלמוד לומר: ודם ענב תשתה חמו. ושמה תאמר: אינו מרוה! תלמוד לומר: סוטה. ושמה תאמר: אין בו טעם! תלמוד לומר: חכלילי עינים מין - כל חייך שטעמו אומר לי לי. ושמה תאמר לנערים יפה וזקנים לא יפה! תלמוד לומר: ולבן שינים מחלב - אל תקרי לבן שינים אלא לבן שינים פשטיה דקרא במאי כתיב: כי אתא רב דימי אמר: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם! רמיז בעיניך דבסיים מחמרא ואחוי לי שיניך דבסיים מחלבא.

הערה 15: ראה על דרך זה בענף יוסף לעיין יעקב כתובות שם: עתידין כל אילני סרק שיטענו פירות. הכוונה דהנה כתיב אז ירננו כל עצי היער כלומר כי האדם עץ השדה, והצדיק במעשיו הטובים עושה פרי ונקרא עץ השדה שעושה פרי והרשעים המה אילני סרק שאינם עושין פרי דהיינו עצי היער ולעתידי יהיה כל העם שפה אחת ויתגלה מלכותו לעיין כל ואז ירננו כל עצי היער גם הרשעים וזה שאמר עתידין אילני סרק שיטענו פירות וראו כל בשר יחדיו כי פי' ה' דבר (סמא דחיי דרוש ו').

ולהעיר מעיין יעקב שם: לפי שאילני הסרק הם ג"כ מכח הקללה וקוף ודרדר תצמיח לך ולפי שיתוקן החטא לגמרי יסתלק הקללה ויהי' כל עץ עושה פרי, ומחאי טעמא לעתידי ומלאה הארץ דעה כי האדם עץ השדה וכל אילני סרק יטענו פירות לכך ומלאה הארץ דעה.

הערה 16: ראה תענית ז, א: אמר רבי יוחנן מאי דכתיב כי האדם עץ השדה וכי אדם עץ השדה הוא אלא משום דכתיב כי ממנו תאכל ואותו לא תכרת וכתיב אותו תשחית וכרת הא כיצד אם תלמיד הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרת ואם לאו אותו תשחית וכרת.

הערה 17: ראה רמב"ם סוף הלכות מלכים: ולא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישגו דעת בוראם כפי כח האדם שנא' כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

הערה 18: עפ"י מאמר רז"ל סוטה מ"ו, סע"א: אמר רבי יוחנן בן שאול מפני מה אמרה תורה הבא עגלה בנחל אמר הקב"ה יבא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאין עושה פירות ויכפר על מי שלא הניחו לעשות פירות מאי פירות .. מצות.

וראה בראשית רבה פ"ל, ו: אלה תולדות נח הה"ד פרי צדיק עץ חיים מה

עתידיים להיות עושים פירות", דמזה מוכח כנ"ל שיהי' ביטול מנהגו של עולם,

[שכן הוא גם בהשגתו מן הפסוק "והשבתי חי' רעה מן הארץ" שפירושו כפשוטו (ולא שגם הפסוק הזה מדבר בדרך משל כנ"ל), כמשמעות דרשת התו"כ עה"פ "ר' יהודה אומר מעבירין מן העולם ר' שמעון אומר משביתן שלא יזיקו" (בפרט שמשנים מלשון הפסוק "מן הארץ" ואומרים "מן העולם")];

משא"כ הרמב"ם נוקט (לפי דעת הרדב"ז) כלשון הגמרא, שהכוונה רק לאילני סרק שבארץ ישראל, שעל כן "ראוי להאמין כו' שהדברים הם גם כפשוטם בארץ ישראל כו' אבל בשאר ארצות עולם כמנהגו נוהג".

ד. אבל פירוש הרדב"ז אינו מובן לכאורה, בפרט בהסברת דברי הרמב"ם:

(א) ממה שסתם הרמב"ם וכתב שבימות המשיח לא יבטל "דבר ממנהגו של עולם" מובן, שנכלל בזה גם א"י, שגם אם בא"י יתחוללו אותם נסים בגשמיות, הרי זה (גם) ביטול מנהגו של עולם³¹.

(ב) בימי בן כוזיבא ש"דימה הוא (ר' עקיבא) וכל

31) ואולי יל"פ כוונת הרדב"ז שזה יהי' בא"י לא בתור ביטול מנהגו של עולם כ"א רק נס דבנ"י בא"י, שענין שנעשה בדרך נס, מוגבל בזמן או במקום אינו ביטול מנהגו של עולם*

- ע"ד המן וכו' בהיותם במדבר, שירד להם ארבעים שנה רצופות דבר יום ביומו, ומ"מ אינו ביטול מנהגו של עולם, מכיון שזה הי' רק בזמן ומקום מסוים, ובשאר המקומות והזמנים נשאר הטבע בתקפו. וכן זה שא"י היא "ארץ .. צבי" (ירמ' ג, יט. וראה דניאל יא, מא (ובמצו"ד) ובהנסמן עה"ג ר"ה ג, א) בזמן שיושבתי עלי' - רווחא, ובזמן שאין יושבי עלי' - גמרא (גיטין נו, א. ועוד). ועשרה נסים שנעשו לאבותינו בביהמ"ק (אבות פ"ה מ"ה - הפרק דשבת זו (תשמ"ה)) - שכ"ז אינו ביטול מנהגו של עולם, אלא נס המחודש מפני דבר שנתחדש. ועד"ז - והשבתי חי' רעה מן הארץ. וצ"ע בהא שאבני א"י כבידות מאבני חו"ל (כתובות קיב, סע"א ותוד"ה רב חנינא שם. ערוך ערך תקל. ריטב"א כתובות שם) - אבל דוחק לפרש כן, שתהי' הנהגה קבועה ותמידית בא"י בימות"מ - באופן של נס (ולא - יבטל מנהגו של עולם).

* ועפ"ז בסלה התמי' על הרמב"ם ממש"נ (מיכה ז, טו): כימי צאתך מארמ"צ אראנו נפלאות.

ג. והנה הראב"ד שם²⁵ השיג על הרמב"ם וז"ל: "והלא בתורה²⁶ והשבתי חי' רעה מן הארץ", שזה (אינו משל וחידה כי אם) ענין כפשוטו.

וברדב"ז על אתר כתב: ואין זו השגה, כשם ששאר הכתובים משל, גם זה משל, (וממשיך) אבל מה שראוי להאמין בזה שהדברים הם גם כפשוטם בארץ ישראל, כדכתיב²⁷ לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ, הארץ הידועה; וכן והשבתי חי' רעה מן הארץ, אבל בשאר ארצות עולם כמנהגו נוהג, והכתובים הם משל, שכן כתוב²⁸ ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, ובא"י²⁹ יתקיים הפשט והמשל.

ועפ"ז יש לומר, לכאורה, שמחלוקת הרמב"ם והראב"ד תלוי' בהבדל בין שני מאמרי חז"ל הנ"ל (בתו"כ ובכתובות) בענין אילני סרק:

בגמרא נאמר "אילני סרק שבארץ ישראל", משא"כ בתורת כהנים הלשון הוא "אילני סרק" סתם, שפשטות לשון זה מורה שאינו מדובר באילני סרק שבארץ ישראל אלא באילני סרק שבכל העולם כולו³⁰.

וההבדל ביניהם: לפי התו"כ יהי' לעת"ל שינוי ממנהגו של עולם, אבל לפי הגמרא לא יהי' שינוי ממנהגו של עולם בכל העולם מלבד בא"י שתהא בה הנהגה מיוחדת.

והראב"ד סובר כשיטת התו"כ ש"אילני סרק (סתם)

25) וכן בהל' תשובה פ"ח שם.
26) בחוקותי כו, ו.
27) ישעי' יא, ט.
28) שם כ, ד (ושם: לא ישא).
29) ראה ג"כ רמב"ן הנ"ל הערה 4. אגרת תחיית המתים שם.
30) ובפרט שבהפסוק עליו קאי (כו, ד) לא נאמר "בארצכם", "הארץ" וכיו"ב (ע"ד שנאמר בפסוק שם, ה-ו). ודוחק לומר שבא בהמשך לתחילת הכתוב "ונתנה הארץ יבולה". אלא ש"ל שכל הברכות לישראל - בפשטות הכוונה לבן, "י בזמנים כתיקונם - כשישראל בארצם. וראה דרשת התו"כ בפירוש "ונתתי גשמיכם בעתם".

פיענוחים למראי מקומות

ובהנסמך על הגליון ר"ה יג, א: על הא דגרסינן בגמרא שם: כתיב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש ואי ס"ל דלא עייל כלל בחמשה יומי מי קא מליא .. אלא מאי אית לך למימר: ארץ צבי כתיב בה! הכא נמי ארץ צבי כתיב בה נסמן על הגליון שם]: ובכתובות ק"ב מביא ראי' מירמ"ו ג' נחלת צבי וצע"ק כאן וברש"י וע"ע גטין נ"ז.

כתובות קיב, סע"א: כי הוה סליק לארץ ישראל .. רבי חנינא מתקן מתקליה. ותוספות ד"ה רב חנינא שם: רבי חנינא הוה מתקל מתקליה - פירוש שוקל אבנים ומוצאן קלות אמר עדיין לא נכנסתי לארץ ישראל כיון ששקלן ומצאן

הערה 30: וראה דרשת התו"כ בפירוש "ונתתי גשמיכם בעתם": ונתתי גשמים בעתם. לא גשמי כל הארצות. מה מאני מקיים ונברכו בך כל משפחות האדמה וזרעך שיהיה שבע בא"י ורעב בכל הארצות והם באים ולוקחים מכם ומעשירים אותכם בכספים.

הערה 31: ירמ' ג, יט: ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי.

וראה דניאל יא, מא: ובא בארץ הצבי...

(ובמצודת דוד): היא ארץ ישראל החמודה.

עפ"ז יש לומר גם כב' הענינים — והשכתי חי' רעה מן הארץ ואילני סרק יעשו פירות — שלדעת הרמב"ם אינם ביטול דבר ממנהגו של עולם, שכן כך חי' המצב בתחלת הבריאה קודם חטא עה"ד — כל האילנות היו אז נושאי פירות ושום חי' לא הזיקה³⁷;

אלא שע"י חטא עה"ד, כאשר הקב"ה ציוה "וקוץ ודרדר תצמיח גו"³⁸, נעשו חלק מהאילנות לאילני סרק³⁹ ובחלק מהחיות הוטבעה נטי' טבעית להזיק³⁷.

וכיון שבימות המשיח עתיד העולם להגיע לאותו מצב שעמד בו קודם חטא עה"ד⁴⁰, ה"ז טבעו ו"מנהגו של עולם" באותו הזמן⁴¹.

37 רמב"ן בחוקותי כו, ו. וראה גם רמב"ן דרשת תורת ה' תמימה (ירושלים תשכ"ג) ע' קנ"ד-ה.

[משא"כ "וגר זאב עם כבש" (שמפרש הרמב"ם שהוא משל) - י"ל דס"ל להרמב"ם (משא"כ להרמב"ן) שהוא ביטול מנהגו של עולם, לפי שגם קודם החטא, כשלא חי' חיות רעות בעולם, היו בע"ח טורפים זא"ז בשביל מזונם (אבל לא להזיק) ולא חי' מצב של "וגר זאב עם כבש". ואכ"מ. ועצ"ע].

38 בראשית ג, יט.

39 ראה רמב"ן עה"ת בראשית א, יא: וא"כ נאמר כי מקללת ארורה האדמה (שם ג, יז) היו סרק (וכ"ה באוה"ח עה"פ). וראה דרשת תורת ה' תמימה הנ"ל. קרבן אהרן לתו"כ שם.

40 ראה רמב"ן שם ובדרשת תורת ה' תמימה הנ"ל.

41 ולהעיר (יתירה מזו) מירוש' שביעית פ"ד ה"ח: כי עץ נשא פריו מגיד שלא נשא פריו בעוה"ז וגפן ותאינה נתנו חילם מגיד שלא נתנו חילם בעוה"ז.

חכמי דורו שהוא המלך המשיח³² — "דימה" עד כדי כך שיצאו למלחמה (פקו"ן) ע"פ ציוויו. (שמזה מוכיח הרמב"ם³³ שמלך המשיח אינו צריך לעשות אותות ומופתים, ושגם בימיו יהא עולם כמנהגו נוהג, וכדלקמן סעיף יו"ד) — הרי הניסים לא אירעו אף לא בארץ ישראל.

ולכן מסתבר לומר, שלדעת הרמב"ם יהי' עולם כמנהגו נוהג לעת"ל גם בארץ ישראל.

ה. בספר עבודת הקודש³⁴ מבאר ש"עולם כמנהגו נוהג" היינו שהקב"ה לא יחדש דברים חוץ מן הטבע; כל הענינים שבבריאה יהיו "על טבעם ושרשם כמו שהיו בתחלת הויתם ובריאתם"³⁵. ומילא אין סתירה מדרשת התו"כ הנ"ל ש"העץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומה" ומכמה מרז"ל כיו"ב — כי בכך לא יתחדש דבר שאינו בגדר הטבע, כיון שבתחלת הבריאה כך היתה הנהגת הטבע ש"עושה פירות בן יומה"³⁶.

32 ל' הרמב"ם הל' מלכים פי"א ה"ג.

33 שם.

34 ח"ב פל"ח.

35 ל' עבודת הקודש שם.

36 עיי"ש בארוכה.

פיענוחים למראי מקומות

האילן, וקללת האדמה שנקללה בסבת החטא.

הערה 37: רמב"ן בחוקותי כו, ז: כי תהיה ארץ ישראל בעת קיום המצות כאשר היה העולם מתחילתו קודם חטאו של אדם הראשון אין חיה ורמש ממית אדם, וכמו שאמרו אין ערוד ממית אלא חטא ממית וזה שאמר הכתוב ושעשע יונק על חור פתן, וכן ופרה ודוב תרענה ואריה כבקר יאכל תבן, כי לא היה הטרף בחיות הרעות, רק מפני חטאו של אדם כי נגזר עליו להיות טרף לשיניהם והוושם הטרף טבע להם גם לטרף זו את זו.

הערה 39: וראה דרשת תורת ה' תמימה: ולימות המשיח שכותב בו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד משביתן מן העולם, וע"ז אמר בבריייתא זו, וכ"ה אומר מזמור שיר ליום השבת, וכן הכתוב אומר וגר זאב עם כבש, מלמד שתינוק מישראל עתיד להיות מושיט ידו לתוך וכו', והביא ראי' לימות המשיח מפסוקי הברכות, לפי ששני הזמנים שוים, זה בארץ וזה בכל העולם, וזה נראה כי מחטא אדם הראשון ה' הטורף, דכתיב ואיבה אשית בינך ובין האשה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, הנה שאינו נושך בעקב אלא מפני האיבה הזאת, והוא הדין לכל שאר חיות, ואולי לא היו טורפות זו את זו עד שחטא אדם שנתארה האדמה בעבורו, והוא עתיד להיות בטל לימות המשיח.

קרבן אהרן לתורת כהנים שם: מנין שהעץ עתיד להיות נאכל תלמוד לומר עץ פרי, במעשה בראשית נאמר אלא שסמך התנא על מ"ש שבאמרו פריו ר"ל המיוחד לו כפי טבעו שנתן לו והי' לו קודם שחטא אד"ר משמע שהי' אז זכר למה שיעשה מהנפלאות לעתיד וזוהו כל מה שנמצא שהי' במע"ב נאמר שכן יהי' לעתיד כו' והם אילני סרק שבטבעם הם ריקים מהפרי וגם זה הי' במע"ב שלא נזכרו שם אילני סרק שלא היו אילני סרק עד שנתקלל הארץ.

כבודת אמר כבר נכנסתי לארץ ישראל. וכן מפרש בתנחומא בפרשת שלח לך כשעלה רבי חנינא הגדול מבבל ביקש לידע אם נכנס לארץ ישראל והיה שוקל אבנים כל זמן שהיו קלות אמר עדיין לא נכנסתי לארץ ישראל כיון שמצאן כבידות אמר אין אלו אלא אבני ארץ ישראל והיה מנשקן וקרא עליהן את הפסוק הזה כי רצו עבדיך את אבניה.

הערה 34: עבודת הקודש ח"ב פל"ח: ואפשר לתקן זה בשנאמר כי כוונת שמואל שלא יחדש הקב"ה דבר חוץ מן הטבע אבל יהיו הדברים על טבעם ושרשם כמו שהיו בתחלת הויתם ובריאתם, והנה ידוע כי בתחלת הבריאה כבר הוטבע העולם לטובת האדם והנאותיו על השלמות והטוב שבפנים שאיפשר לו, גם כוון בו שיחיה חיים נצחיים כמו שכתבנו כבר, וחטאו גרם לו שישתנה טבעו של עולם עליו ועל כל הבאים אחריו וסוף אדם למות .. וכן האדמה נענשה גם כן וכמו שכתוב ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה וגו' וקוץ ודרדר תצמיח לך וגו'. הרי גם היא נענשה בשלא תוסף תת כחה ומה שהוטבע בה בתחלת הבריאה.

ובזה יתקנו הכתובים שמעידים כי לעתיד לבא ישובו המעלות והטובות אל טבעם ושלמותם שהיו בו בתחלת הבריאה ונתמעטו בסבת החטא והוא שדייקו באמרום הגפן תתן פריה כלומר הפרי הראוי לתת לה כמו שהיה בתחלת הבריאה וכן הארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם שנעצר בסבת חטאו של אדם וכל הדברים יחזרו ליושנם.

ולסוד חזרת כל הדברים ליושנם ולתקונם וצאתם ממעוטים וקללתם בסבת החטא ושובם למלואם ולשלמותם כמו שכוון בהם בוראם אמר הנביא ע"ה רנו שמים כי עשה יי' וזה כנגד מעוט המאורות שלקו ונתמעטו בסבת החטא ולזה בא מארת חסר על חסרונם הרעיו תחתיות ארץ, כנגד פירות הארץ ופירות

בתחלת הבריאה היו האילני סרק (דעתה) נושאי פירות או לא*⁴³:

התו"כ קאי בשיטת ר"פ⁴⁴ (בב"ר), שלומד שאפילו אילני סרק עשו פירות, ויליף מ"עץ עושה פרי"; ולפי זה הרי מה ש"אילני סרק עתידים להיות עושים פירות" אינו שינוי של חידוש במעשה בראשית, כי אם שטבע אילן זה חוזר וניעור כפי שהי' בתחילת הבריאה,

(ובא בהמשך לדרשות שלפנ"ז בתו"כ עה"פ "ועץ השדה יתן פריו", "לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדה"ר.. עץ פרי עושה פרי למינו⁴⁵ מלמד שבו ביום שהוא נטוע בו ביום עושה פירות". ועד"ז ענין "העץ עתיד להיות נאכל" שיהי' כדרך שהי' בימי אדה"ר, כפי שלמדים זאת מהפסוק "עץ פרי"⁴⁵).

משא"כ הגמרא ס"ל כהמ"ד⁴⁶ שבתחילת הבריאה לא היו אילני סרק נושאי פירות. ואם כן נמצא, שהנשיאת פירות בהם לעתיד, הוא שינוי של חידוש. ולכן ה"ז באופן של "יטענו", "נשא פרי", לא באופן רגיל וטבעי.

ז. אבל כד דייקת שפיר אי אפשר ללמוד כן, כי:

א) הפירוש הנ"ל בתו"כ (שבאילני סרק יתכן שיהי' שינוי (וכן יהי') לעתיד כיון שכך הי' בתחילת הבריאה)

ו. ויש לקשר זה בשינוי נוסף (עיקרי) בין הלשון התו"כ ולשון הגמרא בנוגע לאילני סרק: בתו"כ הלשון הוא "אילני סרק עתידים להיות עושים פירות", משא"כ בגמרא הלשון הוא "שיטענו פירות".

"עושים פירות" (כבתו"כ) משמעו, שהאילני סרק יוציאו פירות באותו אופן שכל אילני המאכל "עושים פירות"; משא"כ ע"פ הגמרא ה"ז באופן של "יטענו", היינו לא גידול רגיל של אילן, כי אם "טעינה" של דבר שבעצם אינו שייך להם

והחילוק זה הוא בהתאם לחילוק בפסוקים שמהם הענין נלמד: התו"כ לומד מן הפסוק "ועץ השדה יתן פריו", דהיינו נתינה רגילה דעצי השדה; אבל הגמרא לומדת מכפל הלשון בפסוק "כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם", וכפרש"י: "מדכתיב תאנה וגפן נתנו חילם הרי עץ פרי אמור מה ת"ל כי עץ נשא פריו אף אילני סרק ישאו פרי". כלומר, שהפסוק מדגיש ו א) מחלק בין "עץ" (אילני סרק) לתאנה וגפן ("עץ פרי"), ב) שב"עץ פרי" ה"ז באופן של "נתנו חילם", נתינה ו ג) לפי התכונה שלהם ("נתנו חילם") (וכן ד) באילני סרק ה"ז באופן של "נשא", כאילו שהוא נושא דבר שחוצץ הימנו, לא ע"י גידול רגיל⁴²].

וע"פ הנ"ל יש לומר, שהחילוק בין התו"כ והגמרא קשור במחלוקת שמצינו בבראשית רבה⁴³ — האם

"עברה על גזרותיו של הקב"ה" ולחד מ"ד "שמחה בציווי והוסיפה אילני סרק" - "שהן צריכין לתשמישו של אדם לעצים ולבנין". וראה מראה הפנים לירושלמי שם. מפרשים לב"ר שם. וראה בהנסמן לעיל הערה 39.
44 ב"ר שם.
45 בראשית א, יא.
46 כ"ה בפשטות לדעת ר"י בר"ש - בב"ר שם. ולהירושלמי כ"ה לכו"ע (כבהערה *43).

42 ראה חדא"ג כתובות שם.
43 פ"ה, ט.
*43 בירושלמי כלאים פ"א ה"ז (לפי הפ"מ), לב' המ"ד היו אילני סרק בתחלת הבריאה שלא נשאו פירות, אלא שלחד מ"ד בזה שהוציא אילני סרק

פיענוחים למראי מקומות

דשא עשב מזריע זרע למינהו, רבי פנחס אמר שמחה בציווי והוסיפה אילני סרק.

וראה מראה הפנים לירושלמי שם: ולפי הך סברא דממה שנאמר בהוצאה לחוד לא ילפינן מידי הי' אפשר ליתן טעם לדעת הרמב"ם גם בענין שהשמיט אילן סרק במאכל כמוזכר לעיל.. שהרי אילן סרק ג"כ לא נאמר בצוואה אלא הארץ היא שהוסיפה כדקאמר הכא וכן הוא בבראשית רבה אלא שנסתנית קצת הנוסחא שם ומבואר הוא דלישראל לכ"ע ילפינן מלמינהו לענין הרבעה ולענין הרכבה כדכתבו התוס'.. וא"כ אילן סרק אינו בכלל שלא נאמר בו אלא בהוצאה.

מפרשים לב"ר שם: עץ יוסף: שסמכה דעתה לומר שזה רצונו ית' אע"פ שלא ציוה באילני סרק וכ"ש שלא חסרה מן הציווי שהוציאה עץ פרי כמו אתרוג ופלפלים שהכל עץ פרי. **פירוש מהר"ז:** גירסת הירושלמי שמחה בציווי והוסיפה ומ"ש כאן אפילו אילני סרק עושים פירות, מ"ש עץ עושה פרי אפילו שאינו עץ פרי אלא אילן סרק ג"כ עושה פרי ומאחר שהוסיפה כש"כ שלא חסרה מן הציווי וקיימה העיקר שהוציאה עץ פרי כמו אתרוג ופלפלין שהם עץ עושה פרי, שאם לא עשתה עיקר הציווי לא הי' יתכן שתוסף.

הערה 42: ראה חדושי אגדות כתובות שם: ונראה לפרש עוד דבין הכא ובין התם משמע ל" דבאילן סרק איירי, מדכתיב בהו נשיאות פרי דר"ל גם שהוא אילן סרק דלפי טבעו אין ראוי לקבל בו פרי מ"מ ישא פרי שלא בגידול וזה הוא סימן לדור שכן דוד בא.

הערה 43: פ"ה, ט: תני בשם ר' נתן ג' נכנסו לדין.. ונתקללה הארץ עמהן.. ולמה נתקללה? רבי יודן בר שלום ורבי פינחס: רבי יודן בר שלום אמר שעברה על הציווי שכן אמר לה הקב"ה תדשא הארץ דשא גו' מה הפרי נאכל אף העץ נאכל והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ דשא גו' הפרי נאכל והעץ אינו נאכל. רבי פינחס אמר אף הוסיפה על הצווי סמכה לעשות רצון בוראה עץ עושה פרי אפילו אילני סרק עשו פירות.

הערה *43: ירושלמי כלאים פ"א ה"ז: תני בשם ר' לעזר מותר הוא גוי לזרוע וללבוש כלאים אבל לא.. להרכיב אילני כלאים. למה? מפני שכתוב בהן למיניהן. והרי דשאין כתיב בהן למיניהן! אין כתיב בציווי אלא בהוצאה ואם כן למה נתקללה הארץ? ר' יודן בר שלום אמר על ידי שעברה על גזרותיו של הקב"ה תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע והיא לא עשתה אלא ותוצא הארץ

חידושים וביאורים בהל' מלכים (פי"א-פי"ב)

— חסר ביאור:

פירוש "מנהגו של עולם" היינו שהעולם מתנהג בפועל בקביעות — הרי אין נפק"מ כלל מתי נקבעה הנהגה זו — האם בתחילת הבריאה ממש או מאוחר יותר⁵⁰; לאחר שכן נקבע בטבעם של אילני סרק שלא יוציאו פירות ושל חיות רעות שיזיקו, וכך היא הנהגתם של אילנות וחיות אלו אלפי שנים בלי שינוי — ה"ז "מנהגו של עולם". ואם נעשה שינוי, שמתנהגים היפך הנהגתם זו, ה"ז ביטול דבר ממנהגו של עולם

(ואין מקום לומר שטבעם דאילני סרק לא נשתנה, ואף בזה"ז הם בכלל אילנות עושים פירות, אלא שבגלל סיבה חיצונית (גזירת הקב"ה) אינם מוציאים פירות בפועל⁵¹ (ועד"ז בנוגע לבע"ח); אלא שפירוש הדבר הוא שלאחר חטא עה"ד התבטל טבעם הקודם⁵², ובוזה"ז ה"ה בטבעם אילני סרק (וכן — חיות טורפות)).

ח. ויובן זה בהקדם תוספת ביאור בדעת הרמב"ם:

מה שכותב הרמב"ם שבימות המשיח עולם כמנהגו נוהג, הוא לכאורה, משום דס"ל כהדיעה שמביא⁵³ ש"אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכות בלבד", דעת שמואל בגמרא⁵⁴.

וידוע הקושיות שמקשה ע"ז הלחם משנה⁵⁵: מצינו שהרמב"ם פוסק להלכה בסתירה לזה:

איתא בגמרא⁵⁴: ואמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל

בענינים שלפני זה בפסוק, איתא בתו"כ בפירושו שהוא "כדרך שעשתה בימי אדה"ר" וזה נלמד מלשונות הפסוקים בימי אדה"ר (במעשה בראשית); משא"כ בנוגע לאילני סרק לא הובא בתו"כ "כדרך שעשתה בימי אדה"ר" (וכיו"ב), וזה שאילני סרק עתידים להיות עושים פירות ה"ז נלמד מהפסוק בפ' בחוקותי (דקאי בדלעת"ל) "ועץ השדה יתן פריו".

ב) אפילו את"ל שהנאמר "כדרך שעשתה בימי אדה"ר" קאי גם על אילני סרק⁴⁷ ודעת התו"כ היא כדעת ר"פ שכן ה"ג גם בתחילת הבריאה — עדיין חסר ביאור: דעת ר"פ היא, שמצד הבריאה עצמה (מצד ציווי הקב"ה) היו צריכים להיות אילני סרק, אלא שהארץ שינתה מהציווי ואילני הסרק נשאו פירות (ולאחר החטא התבטל השינוי). נמצא, שמנהגו של עולם (מצ"ע) הוא להיפך⁴⁸, שיהיו אילני סרק.

ג) ובכל אופן: קשה לפרש כן בדעת הרמב"ם, כי מתוכן והמשך דבריו מוכח ששולל לא רק חידוש במעשה בראשית, והיינו דבר שלא ה"ל כלל במעשה בראשית, כי אם גם שלילת ביטול "דבר ממנהגו של עולם"⁴⁹ (אלא — "עולם כמנהגו נוהג"),

ופשיטא שהענינים (שינויים) הנ"ל אינם "מנהגו של עולם":

50) והרי אפי' כללות ההנהגה הטבעית שנקבעה באופן ש"לא ישובתו" נעשתה רק אחר המבול (נח, ח, כב).

51) וע"ד כשאין מטר יורד.

52) וי"ל שלכן מותר להרכיב אילני סרק זה על זה אע"פ שאינו מינו (רמ"א יו"ד סרצ"ה ס"ו. וראה שם ס"ג וש"ך שם סק"ג. וכ"ה לדעת הרמב"ם – ראה מראה הפנים לירושלמי שבהערה *43) – כי בזה"ז אין בהם כלל הכח והטבע לעשות פירות, ולעת"ל יהי' זה חידוש וביטול טבעם של עכשיו.

53) ה'ל' מלכים פי"ב ה"ב. ה'ל' תשובה ספ"ט.

54) ברכות לד, ב.

55) ה'ל' תשובה פ"ח ה"ז.

47) והיינו שמ"ש לפנ"ז "לא כדרך שהיא עושה עכשיו אלא כדרך שעשתה בימי אדה"ר" היא הקדמה כללית. ואח"כ מפרט הפרטים "ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע .. בן יומה .. מנין שהעץ עתיד להיות נאכל כו' ומנין שאף אילני סרק כו'". אבל ראה רמב"ן בראשית א, כט (בסופו) דלא ה"ל כן (שהעץ נאכל) לפני החטא. וכ"ה לפרש"י בראשית (שם, יא) שבזה קלקלה "ולא עץ פרי".

48) אף שלהרמב"ן (בראשית א, יא) ועוד הוא כדלעיל ס"ה-ו, שבטבע מתחילה עשו גם אילני סרק פירות.

49) ועפ"ז מובן ב' הלשונות ברמב"ם שם. ומה שכתבם בסדר זה דוקא – י"ל שהם בסדר דזו ואצ"ל זו. וראה לשונו בפ"א ריש ה"ג הובא לקמן בפנים ס"י.

פיענוחים למראי מקומות

אף אילני סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת ארורה האדמה היו סרק.

הערה 50: נח, ח, כב: עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישתנו.

הערה 52: רמ"א יורה דעה סימן רצ"ה. סעיף ג: שאין לך כלאים באילנות אלא הרכבה בלבד בין אילן בירק .. ואפילו עץ סרק על עץ מאכל או עץ מאכל על סרק.

וש"ך שם סק"ג: על עץ מאכל כו' - משמע הא ע"ג סרק אפילו שאינו מינו שרי וכדלקמן סעיף ו' בהג"ה.

הערה 47: ראה רמב"ן בראשית א, כט: ויאכלו כל פרי העץ אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה וגם לא העשב עד שנתקלל אדם ונאמר לו ואכלת את עשב השדה.

וכ"ה לפרש"י בראשית (שם, יא): עץ פרי - שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם נפקדה גם היא ונתקללה.

הערה 48: להרמב"ן (בראשית א, יא): ואני תמה, איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואיך צוה בעץ פרי לבודו. ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו:

זיין בטלין לימות המשיח, ולכן אם יצא בסייף כו' — חייב חטאת.

והרמב"ם פוסק⁵⁹ כדעת חכמים, שסוברים לכל הדעות לא כשמואל, כנ"ל.

ט. והביאור בזה: לכאורה, איך כותב הרמב"ם שבימות המשיח לא יבטל דבר ממנהגו של עולם ולא יהי' שום חידוש במעשה בראשית — הרי זהו עיקר מיי"ג העיקרים⁶⁰ שתהי' תחיית המתים⁶¹ (שזהו ביטול מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית)?

בשלמא לפי השיטות⁶² שעולם התחי' הוא עולם הבא (ותכלית שלימות השכר היא לנשמות בגופים)

59 הל' שבת פ"ט ה"א. (משיעורי הרמב"ם דשבוע זה (תשמ"ה) - בהחלוקה דג"פ ליום).
60 פיה"מ להרמב"ם סנהדרין שם בסוף הקדמתו.
61 ועד שהכופר בזה אין לו חלק לעוה"ב (משנה סנהדרין שם. רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ו. ובפיה"מ שם ד"ה ועתה אחל: ואין דת ולא דבקות בדת יהודית למי שלא יאמין זה).
62 ראה ראב"ד הל' תשובה פ"ח ה"ב ובכ"מ שם. רמב"ן בשער הגמול. וכ"ה ההכרעה בתורת החסידות - ראה לקו"ת צו טו, ג. ש"ש סה, סע"ד. דרמ"צ יד, ב ("וכ"ה האמת ע"פ הקבלה"). וראה תשובות וביאורים * (קה"ת, ברוקלין, תשל"ד) סי"א ע' 57 הערה 23. וש"נ.

(* אגרות קודש כ"ק אדמו"ר שליט"א כרך ב' ע' עו. המו"ל.

לעולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך⁵⁶. ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד כו'.

והרמב"ם פוסק⁵⁷ כו' חייא בר אבא (דפליג אשמואל): "אמרו חכמים כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא ראתה אלקים זולתך".

איתא במשנה⁵⁸ לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת כו' ואם יצא חייב חטאת. ר' אליעזר אומר תכשיטין הן לו, וחכמים אומרים אינן אלא לגנאי שנאמר²⁸ וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה (ואי תכשיטין נינהו לא יהו בטלין לעתיד — רש"י). ובגמרא שם מובא ב' דיעות: לפי דעה אחת סובר גם ר' אליעזר שכלי זיין בר' חייא בר אבא, ולפי דעה אחרת סובר ר' אליעזר שאינן בטלין לימות המשיח, "היינו דשמואל ופליגא דר' חייא בר אבא". אבל דעת חכמים היא לכו"ע שכלי

56 ישע"י סד, ג.
57 הל' תשובה שם, וכן בפיה"מ סנהדרין פ"י (בהקדמתו ד"ה ועתה אחל) הביא מאמר דר"ח ב"א אר"י וגם הא דאין בין העוה"ז כו'.
58 שבת סג, א.

פיענוחים למראי מקומות

הנשמה קודם בואה ג"כ לא הי' בה אכילה כו' אלא ודאי שיהי' גוף ואברים גשמיים (דעולם הבא אינו רוצה לומר גן עדן עולם הנשמות אלא הוא עולם התחי').

דרמ"צ יד, ב: והנה הרמב"ם ז"ל בפירושו המשניות במשנת כל ישראל כו' בביאור ענין עולם הבא שלדעתו זהו הג"ע ז"ל בקוצר כי כמו שלא ישיג הסומא עין הצבעים ולא החרש שמע הקולות כן לא ישיגו הגופות התענוגים הנפשיות שהם תמידים ועומדים לעד ואינן נפסקים ואין ביניהם ובין התענוגים הגשמיים יחס וקורבה בשום פנים וכו' עכ"ל כי תחיית המתים הוא לפי שעה ואח"כ ישוב לג"ע שהוא התכלית האחרון והטובה האמיתית הנקרא עולם הבא כו' אבל הרמב"ן ז"ל נחלק עליו דאמרו רז"ל צדיקים אינן חוזרין לעפרן (סנהדרין צב, א) ופירש דתחיית המתים הוא התכלית האחרון והוא הטובה הגדולה הנקרא עולם הבא כו'.

וראה תשובות וביאורים סימן י"א ע' 57 הערה 23: כן מפרשים: רבינו סעדיה גאון (בספר האמונות ודעות סוף מאמר ז ובמאמר ט), הראב"ד, הרמב"ן, רבנו מאיר בן טודרוס הלוי, בספר עבודת הקדש (ח"ב פמ"א), השל"ה (בהקדמה חלק בית דוד), רבנו הזקן (לקו"ת פרשת צו ד"ה ששת ימים רפ"ב. שם ביאור לד"ה שובה ישראל), וחולקים על הרמב"ם (הלכות תשובה פ"ח ה"ב) המפרש מרז"ל זה על עולם הנשמות.

הנה, לכאורה, כיון דבתחיית המתים אין שם אכילה ושתי', הרי מה שארז"ל (פסחים קיט, ב. בבא בתרא עד, ב ושם) שלעתיד לבוא הקב"ה עושה סעודה לצדיקים

- ורוב המכריע של המפרשים ביארו מרז"ל אלו כפשוטן, בסעודה גופנית: ראה רבינו סעדיה גאון הובא בספר שבילי אמונה נתיב יו"ד פ"ב, הרשב"א בבבא בתרא, הרמב"ן לבראשית א כא, רבינו בחיי שם ובכד הקמח סוף אות

הערה 62: ראה ראב"ד הלכות תשובה פ"ח ה"ב: נעתק לעיל בפענוח להערה 20.

ובכסף משנה שם: העולם הבא אין בו גוף וכו': כתב הראב"ד דברי האיש הזה בעיני וכו'. ויהיו העטרות כמשמען ולא יהיה משל, עכ"ל. ולי נראה שאין חילוק בין רבינו והראב"ד אלא בשמות בלבד. דלרבינו העולם שלאחר המות נקרא העולם הבא וכמ"ש בסוף פרק זה .. וכל אותם המאמרים שהביא הראב"ד הם לעולם התחיה והראב"ד ז"ל קורא לעולם התחיה עולם הבא ובכך עלו דברי שניהם כהוגן ואלו ואלו דברי אלקים חיים.

רמב"ן בשער הגמול: וראינו שאמרו בגמרא על המשנה הזו: וכל כך למה? תנא: הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יחלף חלק בתחיית המתים לפי שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה. וזה מורה כי העולם הבא הוא עולם השכר לאותן שהקב"ה מחיה בתחיית המתים ואינו עולם הנשמות שקראנו אותו גן עדן אלא עולם התחיה הוא .. הרי נתבאר שהעולם הבא אינו עולם הנשמות אלא עולם נברא קיים שימצאו בו אנשי התחיה בגוף ובנפש, ועל זה העולם אמרו בברכות מרגלא בפומיה דרב עולם העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה .. אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה.

ראה לקו"ת צו טו, ג (ד"ה ששת ימים רפ"ב): והנה ארז"ל העולם הבא אין בו לא אכילה כו' ולדברי הרמב"ם ז"ל קאי על עולם הנשמות והרמב"ן השיג עליו א"כ מהו החידוש השמיענו הגמ' וכי שייך לנפש בלי גוף כו' אלא מסיק דקאי על זמן תח"מ שיהי' האדם בגוף ואעפ"כ אין בו לא אכילה וכו'.

שבת שובה סה, סע"ד (ביאור לד"ה שובה ישראל): והיינו כמארז"ל על עולם הבא שהוא עולם התחי' שאין בו לא אכילה כו' אלא צדיקים יושבין כו' דודאי אין ר"ל שיהי' ביטול אברים הגשמיים דא"כ מאי קמ"ל שאין בו אכילה והרי

— תחיית המתים היא איפוא ענין אחר, לא "חלק" מימות המשיח.

אבל לפי שיטת הרמב"ם⁶³ שעולם הבא היינו עולם הנשמות (בלי גופים), ועולם התחי' אינו תכלית שלימות השכר, אלא תחיית המתים תהי' בהזמן ותקופה דימות המשיח לפני שהנשמה באה לעולם הבא — נמצא, שלפי שיטת הרמב"ם יהי' חידוש במעשה בראשית (תחיית המתים) בימות המשיח. ואיך אפשר לומר שבימות המשיח לא יבטל דבר ממנהגו של עולם?

ובהכרח לומר, שלפי הרמב"ם ה"ז שני ענינים שונים וכן — בזמנים שונים: ישנו הענין וזמן בימות המשיח שקשור עם ביאת המשיח, וישנו ענין וזמן נוסף, אשר יתווסף לאחר תקופת התחלת ימות המשיח. יתווספו הנהגות, דברים שיעשה הקב"ה בזמן ההוא, כולל גם ענינים של שינוי מנהגו של עולם⁶⁴. וזה יהי' כאמור

63 ה' תשובה שם. פיה"מ סנהדרין שם. אגרת תחיית המתים (אות ו'). וראה עבודת הקודש ח"ב פמ"א בארוכה.

64 עפ"ז יומתק זה שהרמב"ם מפרט בפ"א שם (הובא לקמן בפנים ס"ד): "אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מתים" - כי נקט הכא כל הדברים שאכן יהיו סו"ס בימות"מ (כמו שתהי' תחיית המתים), אלא שכ"ז הוא ענין נוסף שיהי'

בתקופה מאוחרת יותר⁶⁵ בימות המשיח גופא⁶⁶.

יו"ד. ועפ"ז מובן מה שבתחילת פרק יב, כשכותב הרמב"ם "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם", אינו מביא ע"ז שום רא' והוכחה, כפי שמביא בפרק שלפנ"ז⁶⁶ על כך שמשיח לא צריך להראות שום אות ומופת

בזמן לאח"ז בימות"מ גופא, ואי"ז ענינו של המלך המשיח וימות"מ בתקופה הא' כפנים. ולהעיר מפרקי הצלחה להרמב"ם: וזאת היא רא' גמורה על שתהי"מ נתלית במשיח.

65 ומ"ש הרמב"ם באגרת תחיית המתים שם: אלא יחי' את המתים בחפצו ורצונו כאשר ירצה ולמי שירצה או בימות המשיח או לפניו או כו' - אינו חולק על מרז"ל בכ"מ שתהי"מ תהי' בזמן מסוים*, כ"א כוונתו שביכולת ה' להחיות המתים (כאשר ירצה) בכל זמן שירצה, וכמובא בנ"ך וש"ס וכו'.
66 גם בשל"ה (כג, ב) ביאר שלדעת שמואל תהינה ב' תקופות. אבל כתב "כי אפשר שכוונת שמואל הוא עד כלות אלף הששי הזה אבל אח"כ מודה שמואל לכל מה שאמרנו*", היינו באלף ה'. וממשיך "ואפשר אף באלף הששי מודה שמואל לכל מה שאמרנו כו' אמנם הנוגדים בקדושה לא ישלטו בהם המתים עוד .. וכן המתים אשר יחיו בביאת משיח כו' אז יאשרו חיים וקיימים" (והוא דלא כדעת הרמב"ם).

אבל ע"פ המבואר בפנים מוכרח לומר שגם לדעת הרמב"ם תהי' תקופה הב' באלף הששי, ימות"מ שבזמן הזה.

*66 פי"א ה"ג.

* (דאה ג"כ זח"א קלט. א. וראה שם קלד. א.

* (ד"א שאמו ופליגא דשמואל, י"ל דפליגא ד"ל יש חילוק כי כל אחד מדבר ענין אחר" (של"ה שם).

פיענוחים למראי מקומות

משכילות שם מידעת הבורא יתברך .. וכן אמרו עליהם השלום: העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה .. אלא צדיקים יושבים ועטרתיהם בראשיהן ונהנין מזיו שכינה...

אגרת תחיית המתים (אות ו): וכן יראה לנו מן המאמרים ההם שאלו האנשים אשר ישונו נפשותם לגופות ההם יאכלו וישתו וישגלו ויוולדו וימותו אחר חיים ארוכים מאוד .. ואמנם החיים שאין מות אחריהם הוא חיי העולם הבא, אחר שאין גוף בהם; שאנחנו נאמן והוא האמת אצל כל בן דעת שהעולם הבא נפשות מבלי גופות כמלאכים.

שולי הגליון להערה 65: ראה ג"כ זח"א קלט, א (במדרש הנעלם): ואין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, ואין בין העולם הזה לתחיית המתים אלא נקיות והשגת ידיעה. רב נחמן אמר: ואריכות ימים, אמר רב יוסף: וכי ימות המשיח ותחיית המתים לאו חדא הוא? אמר ליה: לא, דתנן: בית המקדש קודם לקבוץ גלויות, קבוץ גלויות קודם לתחיית המתים, ותחיית המתים הוא אחרון שבכולם, מנא לן דכתבי בונה ירושלים הוי', נדחי ישראל יכנס, הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, זו היא תחיית המתים, שהיא הרפואה לשבורי לב על מתיהם - בונה ירושלים תחלה, ואחריו נדחי ישראל יכנס, והרופא לשבורי לב אחרון על הכל. תנן ארבעים שנה קודם הקבוץ גלויות לתחיית המתים...

וראה שם קלד, א: ...דקודשא בריך הוא יבני בי מקדשא בקדמיתא ויתקין היכלא ויבני קרתא דירושלם, ולבתר יוקים לה מעפרא, ויימא לה: התנערי מעפר קומי שבי ירושלים וגו', ויתכניש גלותהון דירשאל, הדא הוא דכתיב בונה ירושלים ה' בקדמיתא, ולבתר נדחי ישראל יכנס, וכדין הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, דא תחיית המתים, וכתיב ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו וכו'.

ח, הראב"ן בספרו מאמר השכל, הראב"ע לדניאל יב ב, ראב"ד להל' תשובה פ"ח ה"ד, עבודת הקודש ח"ב פמ"א, חדא"ג מהרש"א בבבא בתרא, לקוטי תורה ר"פ צו ועוד.

דעת הרמב"ם בהלכות תשובה שם משמע דמרז"ל אלו הם משל, אבל כנראה אינו שולל הפשט ג"כ, כי הרי כתב הרמב"ן באגרת ההתנצלות על ספר המורה, וז"ל: ואמת שמענו שחרב הגדול מחזיק במדרשי רבותינו ובהגדותיהן, שכל הדברים יהיו כהויותן בסעודה העתידה בין המשומר וליותן, עכ"ל. ובזה מתורצת גם השגת הראב"ד על הרמב"ם שם.

ויעיין בזהר ח"א קלה ע"א ואילך, ובהגהה בעבודת הקדש שם -

סעודה זו תהי' בימות המשיח (הרב אברהם בן הרמב"ם בספר מלחמות ה') או בתחלת זמן התחי' (רשב"א, רבינו בחיי שם. וראה ג"כ הראב"ע שם), וסרה הערת הכסף משנה על הראב"ד בהלכות תשובה שם.

וצ"ע דבלקו"ת שם משמע דסעודה הגשמיית תהי' בזמן דעטרותיהן בראשיהן, שהוא בזמן מרז"ל העולם הבא אין בו לא אכילה כו'.

ולכן נ"ל, דמרז"ל דעולם הבא אין בו אכילה ושתיה, בא ללמדנו דלא כעולם הזה עולם הבא, דבעולם הזה קיום וחבור הגוף והנפש הוא רק ע"י אכילה ושתיה, ובעולם הבא יהי' זה ע"י שנהנין מזיו השכינה, שמוזה יהי' נזון גם גוף הגשמי (ראה בזה תשובות וביאורים בקבוץ לייבאוויטש חוברת ג), אבל תהי' שם אכילה ושתיה וסעודה גופנית לצדיקים לתכלית אחר (ראה בלקו"ת) ולא בשביל קיום הגוף. וק"ל.

הערה 63: הלכות תשובה שם: ראה לעיל בפענוח להערה 20.

פירוש המשניות סנהדרין שם: בעולם הרוחני והוא העולם הבא שנפשותינו

אות ומופת, הרי מזה מובן ומוכח שביאת משיח לא מביאה איתה ביטול מנהגו של עולם⁶⁸.

יא. ועפ"ז מובן, שהאריכות של הרמב"ם בפרק יב אודות מצב העולם בימות המשיח — הרי כל זה בנוגע להענין והזמן בימות המשיח כפי שקשור עם מלך המשיח וביאתו.

זאת אומרת: תחילה — בפרק יא מבאר הרמב"ם⁶⁹ מהו ענינו של מלך המשיח — "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל וחוזרין כל המשפטים כו"⁷⁰, הוא יביא שלימות במצות והלכות התורה⁷⁰.

אח"כ — בפרק יב קאי הרמב"ם כפי שמצב העולם יהי' בהתאם לכך, כפי שהוא מסיים⁷¹ שבנ"י יהיו "פנויין בתורה וחכמתה .. ובאותו הזמן לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה כו' ולא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים וכו'" — (ועיקר⁷²) שקיום המצות והלכות התורה הוא בעולם

— וז"ל: ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחי' מתים וכיוצא בדברים אלו, אין הדבר כך⁶⁷ שהרי ר' עקיבא חכם גדול מחכמי המשנה הי' והוא הי' נושא כליו של בן כוזיבא המלך והוא הי' אומר עליו שהוא המלך המשיח, ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעונות, כיון שנהרג נודע להם שאינו. ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת:

אע"פ שבשני הפרקים קאי הרמב"ם אודות שני ענינים שונים: בפרק יא אודות מלך המשיח עצמו — מה שהוא יחדש וכן — אופן ביאתו; ובפרק יב — אודות מצב העולם בימות המשיח — הרי בפרק יב מדובר אודות מצב העולם כפי שזה קשור עם ביאת המשיח, ובמילא הראי' שבפרק יא לגבי מלך המשיח כחה יפה גם לגבי מה שמדובר בפרק יב בנוגע למצב העולם בימות המשיח שקשור עם ביאתו, ומהם — שעולם כמנהגו נוהג

— שכן אם הגדר ד"ימות המשיח" הי' ביטול מנהגו של עולם וחידוש במעשה בראשית, הי' יוצא שזהו ענינו של משיח — ביאתו של משיח כוללת בה שיהי' ביטול מנהגו של עולם וחידוש מעשה בראשית, ועפ"ז הי' צ"ל ש"משיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם", ובמילא זוהי הבחינה ובדיקה לאמיתתו שהוא משיח (כי בכך מתבטא חידושו, כנ"ל);

ומכיון שהרמב"ם מכריח (מר' עקיבא וכל חכמי דורו בשייכות לבן כוזיבא) שמשח אינו צריך לעשות

67 ולכן שולל הרמב"ם (ע"פ הלכה זו) - מרד"ל בדקוהו ולא הי' מורח ודאין וקטלוהו (סנהדרין צג, ב), כ"א "שנהרג בעונות" כדלקמן.

68 ומה שאעפ"כ מתחיל ברפ"ב "אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו" הרי מדייק וכתב (לא "אל יעלה על הדעת", ע"ד הלי' בפ"א שם, כ"א) "על הלב" - שאינו בא לשלול קס"ד בדעת שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, כ"א אף שבדעת, עד כמה ששכלו ודעתו משיגים מעלת וענין המשיח (ובמילא - דימות המשיח) - אינו שולט ומושל עד לביטול מנהגו של עולם, בכ"ז אפשר אשר מצד אה"ר ותשוקת הלב להמעלות ד"שיכיל ירום ונשא וגבה מאד" (ישע"י נב, יג. וראה רמב"ם הלי' תשובה פ"ט ה"ב ולקמן כאן. שער האמונה לאדמהאמ"צ פנ"ו ואילך. ביאור"ז כב, ג) יעלה על לבו שיבטל דבר ממנהגו של עולם. וג"ז בא לשלול. ואכ"מ.

69 ה"א.
70 ראה בארוכה לקו"ש ח"ח ע' 277 ואילך. וש"נ.
71 פ"ב ה"ד-ה.
72 להעיר משני הפירושים בענין: והנשיאים הביאו (ימא עה, סע"א.

* ולהעיר שבכת"י תימן גם כאן הלשון "על הדעת".

פיענוחים למראי מקומות

מלכות דאצילות שמסתרת בבי"ע. והטעם שנקרא בשם עבדי כי הנה עד"מ העבד הגשמי לאדון הרי כל המלאכות והתיקונים הצריכים לאדון בכל מלאכת עבודה. הכל העבד עושה לאדון .. וא"כ יש להבין למה נקרא הנכסים על שם האדון אך הענין הוא ידוע משום דהעבד גופו קניו לרבו ועל כן אמרו: מה שקנה עבד קנה רבו .. ולפ"ז יובן ג"כ בעליות המלכות בבחי' האצילות ומקבלת משמא שהוא בחי' ז"א שלפי ערך תקרא גם היא שם בבחי' עבד ושמשא שהוא בחי' ז"א נק' אדון והיינו ג"כ ע"ד הנ"ל כי המל' מעלה מ"ן לז"א בכלל מכל העולמות יחד והוא אחר כל הבירורים דשם ב"ן דמלכות מבררת בלילה .. וה"ז כמו העבד שיעשה תקונים ומלאכות הרבה ואח"כ יתן הכל לאדון כו' ונק' על שמו כנ"ל כך המלכות לאחר עלייתה מבי"ע בתשלום כל הבירורים דבי"ע עולה היא בהעלאת מ"ן את הכל לז"א שנק' שמשא .. ונק' שם בשם עבדי משום דמה שקנה עבד קנה רבו וכנ"ל. וד"ל.

הערה 72: ימא עה סע"א: והנשיאים הביאו את אבני השפה תנא נשיאים

הערה 68: וראה רמב"ם הלכות תשובה פ"ט ה"ב: מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד, בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב ממש רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגוים לשמעו. ולקמן כאן: ה"ד: ואם יעמוד מלך מבית דוד, הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמות ה' - הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל - הרי זה משיח בודא.

שער האמונה לאדמו"ר האמצעי פנ"ו ואילך: דזהו ה' שיכול עבדי, ישיכל מקור החכמה שהוא הנקרא טוב טעם ותענוג וחכמה הנעלם בעצמות ממש שלא נגלה עדיין לשום אדם גם למשה במתן תורה ולא להאבות כו' וירום מאברהם בחי' החסד כו' ונשא מיצחק קו שמאל כו' וגבה מיעקב קו האמצעי כו'.

ביאור"ז כב, ג: הנה רבי שמעון מפרש לפסוק זה דישכיל עבדי על בחי'

אשר כמנהגו נוהג.

בימות המשיח גופא) ⁷⁵.

יג. ע"פ הנ"ל יובן גם החילוק בין המאמר בתו"כ והמימרא בכתובות:

הגמרא בכתובות "עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות", שמורה על כך שאין זה ענין טבעי, אלא ענין מיוחד, ובא"י דוקא, קאי בתקופה הראשונה, שאז — לדעת מ"ד זה בכתובות — יהי' חידוש (נס) בארץ ישראל.

בתו"כ שכותב סתם "אף אילני סרק עתידים להיות עושים פירות", שכך יהי' הטבע של אילנות אלו ו — בכל העולם, קאי בתקופה השני' בימות המשיח, שאז יהי' שינוי של חידוש במעשה בראשית, במילא יהי' הטבע (גם) של אילן סרק להוציא פירות.

יד. ועפ"ז מובן שאין סתירה מדברי הרמב"ם ש"אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד", שקאי על התקופה הראשונה דימות המשיח, להפסק ש"כל הנביאים כולן (לא) ניבאו (אלא) לימות המשיח וכו'" — שקאי על התקופה היותר מאוחרת בימות המשיח.

וכמו"כ מובן פסקו השני שהיוצא בכלי זיין בשבת

75) ומה שהרמב"ם כתב בפירושו המשניות (סנהדרין בהקדמה לפ' חלק) דמחז"ל שבת (ל, סע"ב) עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, הפי' "לפי שבנ"א אומרים כשימצא אדם דבר מוכן ומזומן פלוני מצא פת אפוי ותבשיל מבושל .. ולכן קצף החכם הזה שאמר המאמר הזה על תלמידו כשלא הבין דברו וחשב שהוא על פשוטו והשיבו כפי השגתו ולא היתה אותה התשובה תשובה האמיתית והראי' על שלא השיב לו על אמתתו — מה שהביא ראי' אל תען כסיל כאולתו" — שמפרש דלא כפשוטו, אף שבפשוט מזה שאחוי ל"י ר"ג משמע שכוונתו כפשוטו — כי הכתוב "יהי פיסת בר בארץ" (תהלים עב, טז) משמנו למדו ש"עתידיה כו" — בא בהמשך להכתוב (שם, א) לשלמה אלקים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך דקאי על מלך המשיח. ועד"ז הוא בנוגע לשאר המימרות בשבת שם לפני"ז — אף שבכולם אחוי ל"י (שמשמע שהכל כפשוטו), כי בכל הפסוקים מדובר בהמשך לביאת מלך המשיח והגאולה שעל ידו, ולא סתם תיאור מצב שיהי' בעולם בפ"ע.

יב. ע"פ כהנ"ל יובן גם שיטת הרמב"ם בשייכותם של הפסוקים ומאמרי חז"ל השונים בנוגע להיעודים וכו' דלעתיד:

היעודים והנבואות שמדברים אודות משיח עצמו, שהוא יעשה והתוצאות שיהי' ע"י ביאתו — לומד הרמב"ם שאינם ענין של ביטול מנהגו של עולם. ולכן הוא מפרש הפסוק "וגר זאב עם כבש גו" שכתוב בהמשך ל"ויצא חוטר מגזע ישי גו" ⁷³, שזה "משל וחידה".

[ומבאר בפירושו את המשל וחידה של הפסוק "שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם" — ואע"פ שממשיך "וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים" ואינו מפרש מה הם הנמשלים, ואדרבה מסיים "ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר הי' משל" — כי כוונתו (בעיקר) להסביר שבפסוק זה שבא בהמשך ל"ויצא חוטר גו" מבואר ענינו של משיח, שלבנ"י לא יהיו שום בלכולים מאוה"ע ובמילא "יהיו פנויין בתורה וחכמתה" כו" ⁷⁴];

משא"כ הפסוקים ומאמרי רז"ל שאינם באים בהמשך למשיח וביאתו, אלא מדברים אודות נבואות ויעודים שיהיו לעתיד לבוא, כולל הנ"ל: "והשבת ח' רעה מן הארץ" ומרז"ל הנ"ל שאילני סרק עתידים להיות עושים פירות — אכן מפרש הרמב"ם שאינם משל אלא כפשוטם, וזה יהי' בתקופה מאוחרת יותר (תקופה

תיב"ע ויקהל לה, כז (רבינו בחיי שם). פרש"י שם מספרי נשא ז, ג. ועוד): חטים שירדו בעבים (מנחות טט, ב. רש"י ותוס' שם). ועוד.

(73) ישעי' יא, א ואילך.

(74) ולהעיר מדיק לשון הרמב"ם "וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח (ולא בימות המשיח) הם משלים".

פיענוחים למראי מקומות

אבני הששה וגו', לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה. ולפי שנתעצלו מתחלה, נחסרה אות משם, והנשאים כתיב.

מנחות טט, ג: בעי רבי זירא: חטיין שירדו בעבים מהו .. לשתי הלחם? ממושבותיכם אמר רחמנא לאפקוי דחוצה לארץ דלא אבל דעבים שפיר דמי, או דלמא ממושבותיכם דוקא ואפילו דעבים נמי לא.

רש"י .. טט: שירדו בעבים — עם המטר כששתו העבים באוקיינוס בלעו ספינה מלאה חטיין.

ותוספות טט: פירש בקונטרס .. וקשה לר"ת דאי מחוצה לארץ וכי הותרו לשתי הלחם בשביל שהיו בעבים? .. אלא נראה לי דעל ידי נס ירדו בעבים כי נהנו אטמהתא דפרק ארבע מיתות.

ממש [רש"י: ענינים היו] וכן הוא אומר נשיאים ורוח וגשם אין. **תרגום יונתן בן עוזיאל ויקהל לה, כז:** וענני שמיא אזלין לפישון ודליין מתמן ית אבני בורלות חילא כו'.

רבנו בחיי שם: לפי שדרך הנשיא שמתגאה על העם .. לכך הביאו הנשיאים אבנים שיהיו על לב אהרן .. ויש שפירש כי אבני הששה ושאר הדברים בדרך נס באו לישראל וכדי שתהי' מלאכת המשכן נשלמת הביאום ענני כבוד .. מלשון מעלה נשיאים מקצה הארץ.

פרש"י שם: אמר רבי נתן מה ראו הנשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה, אלא כך אמרו נשיאים: יתנדבו צבור מה שמתנדבים, ומה שמחסרין אנו משלימין אותן; כיון שהשלימו צבור את הכל, שנאמר והמלאכה היתה דים, אמרו נשיאים: מה עלינו לעשות, הביאו את

וכיון שבגמרא מובאות ב' המימרות דרחב"א אר"י בהמשך זו לזו — משמע שישנה שייכות ביניהן. ז.א. לשיטתו ש"כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לימות המשיח כו" מוכרחים לומר ש"כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לבע"ת כו" — לא כר' אבהו (ולא כשמואל).

אבל מצינו שהרמב"ם, אף שכותב "אמרו חכמים כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח כו" (כנ"ל ס"ח) הוא פוסק⁷⁹: "אמרו חכמים מקום שבע"ת עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו", וע"פ הנ"ל מוכן. כי סברת רחב"א אר"י שצדיקים גמורים הם גדולים מבע"ת — ה"ז לשיטתי שגם בתחילת ימות המשיח יהי' ביטול מנהגו של עולם על זה "נתבאו כל הנביאים";

אבל לשיטת הרמב"ם שבתחילת ימות המשיח עולם כמנהגו נוהג — אין זה מכריח שצדיקים גדולים מבעלי תשובה⁸⁰.

79) ה"ל תשובה פ"ז ה"ד.

80) טעמו של הרמב"ם לפסוק כרב אבהו (וכן מובא בפשיטות בכמה מקומות בדא"ח) - ראה לקו"ש ח"ד ע' 361 ואילך.

פיענוחים למראי מקומות

אלא שעבוד מלכות בלבד, והרמב"ם (הלכות תשובה פ"ח ה"ז) מביא דברי החולק על שמואל (ועיין שם בלחם משנה).

יש לפסוק כרבי אבהו משום דרבי שמעון חסידא דאמר (סוטה י, ב) יוסף שקידש שם שמים בסתר כו' יהודא שקידש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שם הקב"ה, סבר דבעל תשובה עדיף. - והראיה אינה מובנת דהא רבי שמעון חסידא אומר בפירושו דזכה מפני שהיה בפרהסיא ולא בסתר. ואדרבה, אם תמצא לומר דסבר דבעל תשובה עדיף, ובזה מעלת יהודא על יוסף, מנא ליה דנוגע מה שהיה בפרהסיא ולא בסתר. ומלשונו בכלל משמע דאין זה ענין לתשובה אלא לקידוש שם שמים. וראה גם כן בסוטה (לו, ב).

ונהפוך הוא אשר תנא דמסייע ישנו לבר פלוגתיה דרבי אבהו דוקא, והוא רבי שמעון בן חלפתא (קהלת רבה פ"א, ט) דאמר דטובות הנביאים הם לבעלי תשובה אבל מי שלא טעם טעם חטא מימיו עין לא ראתה וגו'.

ומה שנראה לפע"ד בזה הוא על פי הידוע בכללי הש"ס דהלכה כש"ס בבלי נגד הירושלמי המדרשים וכו'. ובמה דברים אמורים **כשברור** הדבר בבבלי, אבל מחלוקת או ספק בבבלי וספק בירושלמי וכו' כמה דעות יש דהולכים אחרי הביירו. - והנה גם בנדון דידן כן הוא, דבש"ס נשאר במחלוקת אבל בזהר נקט בפשיטות כדעת ר' אבהו דמקום שבעלי תשובה כו' (זח"א לט, א. קכט, ב. זח"ב קו, א). ולכן כן פסקינו.

וראה בשדי חמד כללי הפוסקים סוף מערכת כללי הרמב"ם אם יש להביא מקור לדברי הרמב"ם מן הזהר.

בש"ל"ה מצאתי בזה חידוש גדול (הקדמה חלק בית גדול לו, א. על מאמר רז"ל הה"ח תי"ן), שמביא דעת רבי יוחנן ודעת רבי אבהו דברכות שם ומסיים: דע כי מר אחר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ואף שתלמודא אמר ופליגא,

חייב חטאת, כי הפסוק "וכתתו חרבותם לאתים", שקאי אודות המצב בעולם שיהי' לעתיד לבוא, לומד הרמב"ם כפשוטו, ולא דרך משל בלבד — וזה יקריים בתקופה היותר מאוחרת בימות המשיח. והיות שכלי זיין בטלים באותה תקופה (עכ"פ) של הגאולה⁷⁶ ה"ז הוכחה שכלי זיין, אינם תכשיטיין.

טו. ע"פ הנ"ל יתורץ ענין נוסף:

בגמרא הנ"ל (כל הנביאים לא נתבאו אלא לימות המשיח כו') מובא בהמשך לזה: ואמר ר' חייא כו' כל הנביאים כולן לא נתבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלקים זולתך. ופליגא דר' אבהו דא"ר אבהו מקום שבעלי תשובה עומדים⁷⁷ צדיקים גמורים אינם עומדים⁷⁸.

76) משא"כ בתקופה הא' דימות"מ, אף שגם אז "לא יהי' שם לא רעב ולא מלחמה" (רמב"ם הל' מלכים ספ"ב) - אין רא' שכלי זיין יבטלו. כי אם, שמכיון "שהטובה תהי' מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר" (כהמשך לשון הרמב"ם שם) "לא יהי' רעב ומלחמה" בפועל, אבל לא שישתנה טבע בני"א, ויבטלו הכלי זיין. ולהעיר מ"יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו" (ש"ב ב, יד) - בכלי זיין (חרב) אבל באופן של שחוק (לראות מי מלומד בשימוש כחרב יותר, ועד שפך דם) ולא מלחמה (מצו"ד שם ועוד). וראה כלים רפכ"ד. 77) וי"ל דר' אבהו עין לא ראתה אלקים זולתך - על בע"ת נאמר. 78) גירסת הרמב"ם (הל' תשובה דלקמן בפנים): אין צד"ג יכולין לעמוד. וכ"ה בדק"ס ברכות שם מ"גליון. ובכ"מ בדא"ח צ"ג אין יכולין לעמוד (שם).

הערה 76: וראה כלים רפכ"ד: שלשה תריסין הם.. ושמשחקין בו בקונפון. [וברע"ב שם: שמשחקין בו בקומפון - בשדה של עמק המלך באים שנים, כל אחד חרבו בידו.. ולמדין להגן כל אחד במגיניו שלא יכהו חברו].

הערה 80: ראה לקו"ש ח"ד ע' 361 ואילך (מהערה לד"ה פדה בשלום מי"ב תמוז תש"ט [סה"מ תש"ט ע' 183-184]): והנה ידועה קושית המפרשים שהרי במחלוקת היא שנויה בברכות שם, דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן דצדיקים גמורים גדולים מבעלי תשובה ופליגא דרבי אבהו כו', ואדרבה, אין הלכה כתלמיד במקום הרב.

וכמה תירוצים נאמרו בדבר:

כללי פסקי הש"ס לא נאמרו אלא בעניני הלכה ולא באגדה. - וקשה בשלשה: בכמה מקומות משמע דכללים אלו נוהגים גם בעניני אגדה (ראה שדי חמד כללים ה' לז), - גם אם תמצ' לומר דאינם אלא בהלכה, הדעת נותנת דיש לחלק בזה רק בכללים שאינם תלויים בסברא, וכמו רבי פלוני ורבי פלוני הלכה כרבי פלוני שהטעם על זה מפני שהיה גדול יותר במקצו זה (ראה רא"ש בבא קמא פרק ד סימן ד). אבל בכללים שהשכל מחייבם, וכמו הא דאין הלכה כתלמיד במקום הרב, הרי שכל זה עצמו מחייב הכלל גם בעניני אגדה. - גם אם תמצ' לומר שאפילו כללים כאלו אינם בעניני אגדה, היינו **שאפשר** שתהיה הלכה כתלמיד במקום הרב, ולא שהכרח הוא, ואם כן עדיין צריך עיון מנא ליה לפסוק בפשיטות כרבי אבהו ולא כרבי יוחנן.

יש שכלל כללו, דבכל מקום בש"ס כשמביא מאן דאמר ומסיים **ופליגא דפלוני**, לשון זה מורה שבעל הסוגיא מבטל דברי הראשון כיון דפליגא אפלוני - ומלבד דצריך בושש ליישב זה בכל הש"ס, הרי בסוגיא זו גופא צריך עיון גדול, דאיא שם: ופליגא דשמואל דאמר אין בין עולם הזה לימות המשיח

יז. ויש לומר הביאור בזה:

ידוע דברי הגמרא⁸⁴ לגבי סתירת הפסוקים: "כתיב⁸⁵ וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתה וכתבי⁸⁶ עני ורוכב על חמור, זכו עם ענני שמיא לא זכו עני רוכב על חמור" (ועד"ז מיישבת הגמרא⁸⁷ בפסוקים אחרים כיו"ב).

ומזה מובן לגבי שאר הענינים שבימות המשיח, שכאשר בני"י נמצאים במצב של "זכור", אזי נעשים כל הענינים באופן אחר לגמרי, אופן נסי⁸⁸.

[שזהו א' מאופני התיווך בהפלוגתא לגבי בנין המקדש דלעתיד: בכמה מקומות⁸⁹ מובא שהמקדש

84) סנהדרין צח, א.

85) דניאל ז, יג.

86) זכרי' ט, ט.

87) סנהדרין סם.

88) ראה כו"פ (יו"ד סק"י סוף בית הספק). אוצר בלום לע"י סנהדרין שם - שבוה תלוי ג"כ אם אליהו בא מאתמול לפני ביאת המשיח. וראה רמב"ם הל' מלכים פי"ב ה"ב.

89) פרש"י סוכה מא, סע"א. ר"ה ל, סע"א. וכו"ה בתוס' סוכה שם. שבועות טו, ריש ע"ב ד"ה אין, ומסיים "וכן מפרש במדרש תנחומא" (וי"ל שהכוונה לתנחומא פקודי יא). זח"א כח, א. ח"ב נט, סע"א. קח, סע"א. ח"ג רכא, א. יל"ש תהלים רמז תתמא בסופו, תתמח בסופו. וראה תנחומא (באבער) בראשית יז (בסופו).

פיענוחים למראי מקומות

אנשי התורה הנאהב שבדברים להם והערב לסכלותם שישימו התורה והשכל שני קצוות סותרים, ויוציאו כל דבר נבדל מפורש מן המושכל ויאמרו שהוא מופת ויברחו מהיות דבר על מנהג הטבע .. ואנחנו נשתדל לקבץ בין התורה והמושכל וננהיג הדברים על סדר טבעי אפשר בכל זה, אלא מה שהתבאר בו שהוא מופת .. ומפני זה נאמר אנחנו ומי שקדמנו מחשובי המפרשים שאלו משלים כמו שפירשנו .. סוף דבר כל אלה הם דברים שאינם פינות התורה ואין להקפיד איך יאמינו בהם, וצריך שימתין האדם לגוף האמונה באלו הדברים עד אשר יראו במהרה בימינו ואז יתבאר אם הם משל או מופת.

הערה 88: ראה כרתי ופלתי (יורה דעה סימן ק"י סוף בית הספק): וס"ל להרמב"ם ודאי סדר ותנאי ביאת משיח הוא שאלהיו יבא לבשר ביאתו רק הני מילי אם נעשה בעתה אבל אם זכו שימחר ויחיש גאולה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות לשנות הסדר ואהבה של קב"ה כי זכות ישראל משנה השורה, והן הן דברי הרמב"ם כי ודאי ראוי שאלהיו יבא קודם לבשר אבל אין מוחלט כי אולי ירחם ה' להערות על ישראל רוח קדשו לעבדו בכל לבב ואז יחיש הפדות והגאולים למהר ביאת בן דוד מבלי בשורת אליהו זכור לטוב.

אוצר בלום לעין יעקב סנהדרין שם: והנה מלת אחישה משמע מיד ולא לתר כשכל ישראל מכוונים לבם ועושין תשובה מיד יבא משיח, והא דק"ל דאלהיו המבשר בא יום שלפניו היינו דוקא כשיהי' בעתה אבל כשזכו ויתקיים אחישה אז יבא משיח.

וראה רמב"ם הלכות מלכים פי"ב ה"ב: יראה מפשוטן של דברי הנביאים שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג. ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישר ישראל ולהכין לבם, שנאמר: הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא .. ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו. וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו.

הערה 89: תנחומא פקודי י"א: במעשי ידיך ארנן זה בנין בית המקדש

טז. לאחר כל הנ"ל עדיין חסר ביאור: כיון שהגדר דימות המשיח (שבא בהמשך לביאת המשיח) קשור (לדעת הרמב"ם) בכך שעולם כמנהגו נוהג — מהו ההכרח שבימות המשיח גופא תהי' עוד תקופה שבה יהי' ביטול מנהגו של עולם? וכמו"כ (— ועיקר) מהי הסיבה הנפלאה, שתביא ותגרום לחידוש נפלא — ההנהגה בתקופה השני'?

ויובן זה בהקדם דברי הרמב"ם באגרת תחיית המתים שלו⁸¹, שמה שפירש את היעודים דלעתיד (וגר זאב עם כבש וכיו"ב) שהם "משל וחידה" — "אין דברנו זה החלטי⁸² כו' שהם משל", ויתכן שיתקיימו כפשוטם⁸³.

ולכאורה: לפי המבואר לעיל (סעיף יא"ב) הרי בהכרח ללמוד שהיעודים המדברים בקשר למשיח וביאתו הם לא ביטול דבר ממנהגו של עולם — כי הגדר של משיח הוא לחדש בעולם כפי שהוא "כמנהגו נוהג" דוקא (כנ"ל)?

81) אות ו'.

82) כ"ה בתרגום קאפח. ובתרגום ר' שמואל אבן תיבון "אין דברנו זה גזירה".

83) עיי"ש בפרטיות.

רוצה לומר הם מחולקים כל אחד מדבר בענין בפני עצמו כו' צדיק גמור עדיף מבעל תשובה כשהוא מיראה ובעל תשובה עדיף מצדיק גמור כשהוא שב מאהבה. — ועל פי זה מבואר פסק הרמב"ם, וגם מה שבדא"ח מובא בפשיטות דבעלי תשובה גדולים, כי הרמב"ם אינו מדבר במעלה הפחותה דבעלי תשובה, וכמו שכתב (שם): אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם כו' (עיין יומא פו, א). — ובדא"ח מפורש הדבר באגרת התשובה ספ"ח דמעלת בעל תשובה על צדיק גמור הוא בתשובה עילאה, וכן מוכח בתנאי סוף פרק ז, ובכמה מקומות. — בשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תתל"ב מפרש דרבי יוחנן מדבר ברשעים שנעשו בעלי תשובה מאהבה, ורבי אבהו מדבר בצדיקים גמורים שחטאו באקראי ושבו תיכף ומיד (אבל בעל הסוגיא לא נראה לו לפרש כן דברי רבי יוחנן, ולכן אומר ופליגא דרבי אבהו). וכמוכח אין פירוש זה מתאים לא לפירוש הרמב"ם ולא למה שכתוב בדא"ח —

דרך אגב בשני אופנים הנ"ל: דתיבת ופליגא בסוגיא זו דברכות (לד, ב) פירושה שמחולקים בעניניהם ולא שחולקים זה על זה. (ב) דהזוהר מכריע ההלכה במחלוקת אשר בש"ס.

יש לתרץ גם מה שהקשו נושאי כלי הרמב"ם על מה שהביא ב"דו, המאמר דכל הנביאים נתנבאו לימות המשיח כו' וגם המאמר דאין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד. — והוא בזהר ח"ג קכת, א: דמסטריריהו — דעמי הארץ דוקא — לית בין גלותא לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, מה שאין כן בתלמידי חכמים. ועיין גם עבודת הקדש לרבי מאיר בן גבאי ח"ב פל"ח. ואגרת הקדש סימן כ"ה. וק"ל.

הערה 83: עיי"ש [באגרת תחיית המתים] בפרטיות: ודע שאלו היעודים וכיוצא בהם אשר נאמר שהם משל אין דברינו זה החלטי שהרי לא באתנו מהשם נבואה שהודיעתנו שהוא משל ולא מצאנו קבלה לחכמים מהנביאים שיבארו בה בחלקי אלו הדברים שהם משל. ואמנם הביאנו אל זה הענין אבארהו לך והוא השתדלותו והשתדלות כל איש מהיודים חילוף השתדלות ההמון, שהמון

הלכה, הלכה ברורה ופסוקה. וכמו"כ הוא גם אופן הדבר, שאינו תלוי באופן דמעה בני"א (משא"כ הגאולה באופן דארו עם ענני שמיא וכיו"ב — שתלוי בכך שבני"א במצב של "זכו" שאי"ז ברור ופסוק, כי הכל בידי שמים חוץ מיר"ש⁹⁵ והרשות לכל אדם נתונה כו"⁹⁶),

ולכן הרמב"ם מתאר את הגאולה באופן כזה שע"פ הלכה, מוכרח להיות (ללא תלות במצב בני"א).

יח. בעומק יותר: זה שהרמב"ם מתאר את הגאולה באופן שלא יהי' שום ביטול דבר ממנהגו של עולם הוא (לא בגלל שהרמב"ם מתאר את הגאולה כפי שתבוא במצב של לא זכו ח"ו, אלא) כי הרמב"ם סובר, שמה שאמרו חז"ל שבמצב ד"זכו" יהיו כו"כ עילויים עם הנהגה נסית כו', ה"ז ענין נוסף על עצם גדרו של משיח.

זאת אומרת: מצד גדרו של משיח וביאתו — הסדר הוא ש"עולם כמנהגו נוהג", כי החידוש דביאת המשיח בהלכה הוא — שעל ידו תהי' השלימות דקיום מצות והלכות של תורה (שזה קשור עם עולם ש"כמנהגו נוהג").

95 ברכות לג, ב.

96 רמב"ם הל' תשובה רפ"ה.

השלישי "בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבוא משמים"⁹⁰, ובמ"א⁹¹ מובא (וכן פסק הרמב"ם⁹²) — שמשו"ח בונה מקדש;

וזה תלוי בב' אופני הגאולה הנ"ל, דאם "זכו" אז "יגלה ויבוא משמים", משא"כ אם לא זכו יהי' הבנין בידי אדם⁹³ (ע"י משיח⁹⁴).

ומה שפוסק הרמב"ם בס' היד, ספר הלכות הלכות, שלא יהי' שום ביטול דבר ממנהגו של עולם — זהו משום שהענין דמשיח וביאתו והגאולה בכלל — הוא

90 ל' רש"י סוכה שם.

91 ירושלמי מגילה פ"א הי"א. ויק"ר פ"ט, ו. במדבר פי"ג, ב. וראה גם ירושלמי פסחים פ"ט ה"א (תוספתא פסחים פ"ח, ב) - לגי' ופי' המנ"ח מצוה שפ. 92 הל' מלכים רפ"א ובסופו.

93 עפ"י מתורצת ג"כ הדיעה הנ"ל שהמקדש יגלה ויבוא משמים, ולכאורה: הרי מסופר במדרש (ב"ר ספס"ד) ש"בימי ריב"ח גזרה מלכות הרשעה שיבנה ביהמ"ק הושיבו כו' והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם כו" כדי לבנות ביהמ"ק (ולא ציפו שישגלה ויבוא משמים) - ותמוה דעה הנ"ל, שה"ז מעשה רב שיבנה בידי אדם (וראה גם מנ"ח מצוה זה) - אלא דבימי ריב"ח הי' מצב דלא זכו (וכדמוכח מזה גופא שהיו זקוקים לזה שתגזר מלכות הרשעה), ולכן הי' ביהמ"ק נבנה ע"י בני"א דוקא.

94 כלשון הרמב"ם שם. והוא דעת ר' אליעזר בויק"ר ובמדב"ר שם - משא"כ בשאר מקומות הנ"ל (הערה 39) לא נאמר שיהי' ע"י משיח דוקא. ובוה מתורץ זה שבימי ריב"ח רצו לבנות ביהמ"ק בלא משיח - כי זה שמשו"ח (דוקא) יבנה ביהמ"ק הוא חידוש התלמיד ותיק - ר"א שיהי' לאחד זמן ריב"ח.

פיענוחים למראי מקומות

לעשות, זו בית המקדש העתיד להיות.

הערה 91: ירושלמי מגילה פ"א הי"א: עורי צפון ובואי תימן.. לכשיתעוררו הגליות שהן נתונות בצפון ויבואו ויבנו בית המקדש שהוא נתון בדרום.

ויקרא רבה פ"ט, ו: לכשיתעורר המלך המשיח שנתון בצפון יבוא ויבנה את בית המקדש שנתון בדרום.

וראה גם ירושלמי פסחים פ"ט ה"א: מה תלמוד לומר טמא נפש אלא איש טמא נפש נדחה לפסח שני ואין ציבור טמא נפש נדחה לפסח שני.. ניתן לישראל לבנות בית הבחירה יחיד עושה פסח שני ואין ציבור עושין פסח שני, רבי יודה אומר: ציבור עושה פסח שני שכן מצינו בחזקיה עשה פסח שני.

לגירסת ופירוש המנחת חינוך מצוה ש"פ (ס"ק י"ג): אם יבנה הבית במהרה בימינו בין ב' הפסחים.. כיון דבראשון לא היו ישראל שם ולא היה מקדש אין חילוק בין רוב למיעוט א"כ כל ישראל חייבים לעשות פסח שני.. שוב אחר זמן רב ראיתי בירושלמי פרק מי שהיה שהוא פלוגתא דתנאי אם יבנה בהמ"ק בין פסח ראשון לפסח שני דחד אמר דיקריבו ישראל פסח שני וחד אמר דלא יקריבו עיין שם.

הערה 92: הלכות מלכים רפ"א ובסופו: ה"א: המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה.. ובונה המקדש. ה"ד: אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו.. הרי זה משיח בודאי.

הערה 93: וראה גם מנחת חינוך מצוה צ"ה: וגם היום אפשר שאם יתנו המלכויות רשות לבנות בית המקדש מצוה לבנות כמבואר במדרש בימי רבי יהושע בעל חנניה דנתנו רשות והתחילו לבנות, ועיין בספר כפות תמרים שרבינו יחיאל בעל התוספות רצה לילך להקריב קרבנות בירושלים א"כ הוא הדין לבנות בית המקדש (אף שלדעת הר"מ אינו כן ויבואר במק"א).

שיבנה במהרה בימינו [בענין יוסף: זה בית שלישי שיהי' דוקא מעשי ידך שלא יתעסק בו שום אדם כלל].

זח"א כת, א: ובגין דא בטורא דא יתבני בי מקדשא, על ידא דקב"ה, ויהא קיימא לדרי דרין, ועליה אתמר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון דקדמאה אתבני על ידא דבר נש, והאי על ידא דקב"ה.

ח"ב נט, סע"א: אמר רבי שמעון, תא חזי בקדמיתא כד אתבני בי מקדשא לתתא, לא אתבני אלא בדינא ורוגזא, כמא דכתיב כי על אפי ועל חמתי וגו', בגין דבאתר דינאי שריא; לזמנא דאתי זמין קודשא בריך הוא למבני ליה ולא תקנא ליה בדרגא אחרא עלאה דאקרי צדק, דכתיב בצדקה תכונני.

קח, סע"א: קודשא בריך הוא כל עובדי לאו כעובדי דבני נשא, בני נשא כד בנו בי מקדשא לתתא בקדמיתא עבדו שורי קרתא, ולבסוף עבדו בי מקדשא.. קודשא בריך הוא לאו הכי, אלא בני בי מקדשא בקדמיתא, ולבסוף כד יחית ליה משמיא ויחית ליה על אתריה, כדון יבנה חומות ירושלם, דאינון שורין דקרתא.

ח"ג רא, א: ומדארגיזו קמיה במדברא מיתו ואכנס לון קב"ה לבנייהו בארעא (אליפו עובדיהון) וביתא אתבני על ידא דבר נש. ובגין כך לא אתקיים.. ולזמנא דאתי כתיב בונה ירושלם יי' איהו ולא אחרא. יל"ש תהלים רמז תתמא בסופו:

אמר להם הקב"ה: לשעבר ע"י שנבנה בית המקדש ע"י בשר ודם לפיכך חרב וסלקתי שכניתי, אבל לעתיד לבא אני הוא שבונה אותו ומשרה שכניתי בתוכו ואינו חרב. **רמז תתמח בסופו:** אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם! השפלת קולה של תורה וקולו של ביתך והגבתה קולם של רשעים, הגבה קולה של תורה וקולו של ביתך; לכך נאמר לביתך נאווה קדש ה' לאורך ימים. ואם עשית כן לא כבראשונה, שלמה בנה אותו וחרב, עזרא בנה אותו וחרב, אבל אתה לאורך ימים.

וראה תנחומא (באבער) בראשית יז בסופו: ויש אומרים אשר ברא אלקים

לעסוק בתורה ובמצות כהוגן¹⁰², ואדרבה — יהיו "פנויין בתורה וחכמתה"¹⁰³ עד שאפילו "עסק כל העולם" (כל האומות) יהי' "לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים כו' כמים לים מכסים"¹⁰³ — שזהו שלימות המצב ד"זכו" — ה"ז יביא בהכרח את התקופה (השני' (בימות המשיח גופא)), שבה יהי' ביטול מנהגו של עולם, ההנהגה נסית (כולל הענין היסודי — כלשון הרמב"ם¹⁰⁴ — תחיית המתים).

ולכן: בספר היד, שבו מסביר הרמב"ם את גדרו של משיח וביאתו ע"פ הלכה — ה"ה מסביר איך יהי' מצב העולם (בזמן ו) אופן של "עולם כמנהגו נוהג" (בהתאם לענינו וגדרו של משיח);

אבל באגרת תחיית המתים הוא מוסיף (ביאור בספר היד) ש"איך דברנו זה החלטי" — שכן במצב של "זכו" הרי עוד בהיותנו בגלות, תהי' בפועל — תיכף בתחילת הגאולה — ההנהגה המיוחדת מלמעלה, ההנהגה דביטול מנהגו של עולם וכימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות¹⁰⁵.

אבל כאשר בני"הם במצב נעלה של "זכו", יהי' ענין נוסף, שהקב"ה יראה נסים וכו' כדי להראות תוספת החביבות והמעלה של ישראל.

[ועד"ז בנוגע להתיווך הנ"ל בבנין המקדש דלעתיד: הפירוש בזה הוא "לא ש"יגלה ויבוא משמים" סותר ל"משיח בונה מקדש", (אלא) — שמצד גדר ההלכה הרי הענין דבנין ביהמ"ק הוא חיוב מצוה על בני"ה, וכמש"נ ועשו לי מקדש⁹⁷ ולכן פוסק הרמב"ם שמש"ח — שעל ידו "חוזרים"⁹⁸ כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם" ומונין מלך (ואח"כ) בונה ביהמ"ק⁹⁹ — מלך המשיח יבצע את מצות בנין ביהמ"ק;

ומצב זה של "זכו" פועל הוספה, שבתוך "המקדש דלמטה" יבא ויתלבש ה"מקדש דלמעלה", "יבא ויגלה משמים"¹⁰⁰].

יט. ועפ"ז מובן ההכרח לתקופה השני' בימות המשיח — כי לאחרי ביאת המשיח (באיזה אופן שהוא), כיון שלא יהי' לבני"ה נוגש ומבטל¹⁰¹ ש"אינן מניחות להן

97 ראה רמב"ם הל' ביהב"ח בתחלתן: ועשו לי מקדש כו' בנין העתיד להבנות כו'.
98 רמב"ם הל' מלכים רפ"א.
99 רמב"ם הל' מלכים בתחלתו. וראה לקו"ש חט"ז ע' 304 והערה 49 שם.
100 ראה גם לקו"ש ח"ח ע' 418 ואילך ובהנסמן שם.
101 רמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"ד.

102 רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב.
103 רמב"ם סוף הל' מלכים. וראה לקו"ש חכ"ז ע' 247 ואילך.
104 פיה"מ בהקדמתו לפ' חלק: הוא יסוד מיסודי משה רבינו ע"ה. ובתרגום קאפח: מיסודות תורת משה רבינו. וראה לעיל הערה 61 המשך לשוננו.
105 מיכה, ז טו. וראה זח"א השמטות סכ"ה. אוה"ת להצ"צ (נ"ך כרך א') ע' תפז סק"ד-ח.

פיענוחים למראי מקומות

הקב"ה לאפקא לון מתמן כו' ומאי אראנו דכתיב וירא ישראל כו' ע"ש, ו"ל אראנו הנו"ן דאראנו מורה על גלוי שער החמשים לע"ל.

בפע"ח שער חג המצות פ"ז [ז] בד"ה מהר"י ז"ל ג"כ אראנו נפלאות מבחי' בינה אימא עילאה אלא שביצי"מ ה' זה ע"י המשכה מהבינה במ' ולע"ל שיהי' כנור של שמונה נימין היינו שיהי' הגילוי מהבינה עצמה, וא"כ היינו גילוי י"ה כו' .. ועמ"ש סד"ה והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול וההפרש בין שופר גדול דלע"ל ובין שופר סתם והוא קרוב למ"ש הפע"ח הנ"ל כי שופר הוא בנינה שבה התגלות עתיק .. אך שופר סתם זהו כשמאיר מבינה ע"י תפארת דז"א כו', אכן שופר גדול זהו הבינה עצמה כו' וזהו אראנו נפלאות, ועמ"ש עוד מענין אראנו נפלאות בתלים ס"ו מ' ע"פ רבות עשית, בענין שעז"נ לעושה נפלאות גדולות לבדו ע"ד שביצי"מ וה' הולך לפנייה הוא וב"ד ולע"ל כי הולך לפנייה ה' הוא לבדו במד"ר ס"פ בא, וא"כ זהו לעושה נפלאות גדולות לבדו שיומשך מבחי' ונשגב ה' לבדו ולמעלה ג"כ מבחי' בית דינו ולכן יהי' נפלאות גדולות יותר מביצי"מ שהי' ע"י הוא וב"ד, וזהו כימי צאתך מאמ"צ אראנו נפלאות מבחי' נפלאות גדולות כו'.

הערה 99: וראה לקו"ש חט"ז ע' 304 והערה 49 שם: ראה לעיל בסימן ביאור סימני המשיח - וילחום מלחמות ה' קטע המתחיל: זמן המלחמות.

[דער מקדש שעשה משה .. איז געווען אין אן אופן פון "משכן" .. נאר "לפי שע"ה" .. "ומשם באו לשילה". וואס דארט זיינען די אידן געווען אין א מצב פון מנוחה יותר אין ארץ ישראל .. "ומגעוון באו לבית עולמים" (וואס דעמאלט איז געווען דער ענין פון "מלך" בשלימות, ביי דוד ושלמה, און אויך שלימות המנוחה פון מלחמת עמלק).]

הערה 100: ראה גם לקו"ש ח"ח ע' 418 ואילך: ראה לעיל סימן משיח בונה המקדש.

הערה 105: וראה זוהר חלק א השמטות סכ"ה: כימי צאתך כו' כיום צאתך הו"ל למימר מואי כימי דכולהו יומין עלאין אזדמנו התם ואזדמנו הכא, בגין כך נפלאות נ' פלאות חמשין פלאות.

אור התורה להצמח צדק (נ"ך כרך א') ע' תפ"ז סק"ז-ח: זח"א בהשמטות .. כיום צאתך הל"ל .. נ' פלאות חמשים פלאות דהא חמשים שערי בינה פתח